

НОВА ИСКРА

У Министарству...

(из ТАСИНА ДНЕВНИКА)

(СРПСТАК)

огледам у сахат. Већ десети час.

На пољу чека публика. Она има права да буде саслушана, јер како оно стари Миљевић помињаше Вивијена:

Чиниошче! Кад год ти јаве да има некакав жалилац нешто да тражи, да пита, да протестује, да се извештава од тебе, свакад се сети, да у плати, коју си тога дана примио, може бити која нара из порезе баш тога истог молноца...

Бога ми — тако је. Са тога рекох послужитељу:

— Пуштај: ко чека...

Врата се отварају.

— Господин' начелниче... Ево мене онет за оно моје примање — улази први и жали се газда Радован — три пута сам се жалио начелству; два пута сам онет овде подносио жалбу, па средски писар Божа неће никако да одреди продају. Јутрос читам из „Српских Новина“ да је отпуштен, али и ако, био је како не треба. Нисам жалио, кошта ме, само да ми се једном ствар сврши, али...

— Јесте ли написали жалбу?

— Јесам. Ево је...

— Добро. Извидићемо...

— Збогом...

— Ја дођо, господине, на куде вас — почиње Наум, стари парничар. — Несрећа сас ону моју парницу... Пронадох, па то ви је... Ишао сам и у суд и код власт, па не мож' деваи да им давам. А ко ти сега суди у општина... Да опростиш — ценабет... Фичфирич — младо лудо... Каже ми не се може сас тирандук... Када ми не плаћа, што да га не терам до оној свет... По шест цнва крка свак' ден на Булевар — а мене не мож' да плати... Море, господине, све се је сада поквара-

рило... Док беше кампија — ми беасмо људи... Сега сад се све искварија... Куку... Овија слободија сицир ни је на врат... Нити те питају за чега ни крошто, него плаћај... Плаћа га на очи била...

— Нисмо ми надлежни, газда Науме — рекох му, пошто разгледах ствар.

— Како надлежни? Вије одавде заповедате на г. управитеља, а не можете на једнога палилулског кмета... Био механија ка' и ја. Каки ми је та работа...

Једва успех да га обавестим, да иде са жалбом варошкоме суду...

И оде колико толико умпрен.

— Ја онако тек свратих теби — почиње Н... — био сам код овог твог министра... Знаш оно дуговање масе Кретићеве. Прексутра је одређена продаја. Има изгледа да ће се ствар изравнати, па сам га молио да се продаја одложи, да ви одавде по жалби тражите акта, да их задржите. Већ знаш како се то ради...

— Па?

— Министар ме упути теби...

— Што?

— Да видиш... Министар ће те питати, а ти му реци, да то може бити.

— Али тако није по закону.

— А зар он зна закон... Како му ти кажеш, он тако ради... Он дошао за министра, па бајаги да се разуме у овим, вашим пословима. Слабо, Бога ми... Него, да причекам на писмо полицији...

— Не ћеш га добити...

— Зашто... молим те?...

— Разумеј се, то не може да буде... Како сме министар обуставити одређене продаје по закону...

— Па тако је рађено више пута...

— Море, шта је овде рађено, да ти причам, па да се камениш. Али те неправилности треба једном да престану...

— Зар пређе могло тако, па када ја тражим, да ми се не учини...

— Не може по закону...

— Којешта... Моји људи на влади, па да се ште- тим... А ти знаш, колико сам за ову партију радио...

— Ето... какви сте ви партизани. Борите се у партији, да ваши људи дођу за министре, па онда да их овако те за ову те за ону своју корист експлоати- шете...

— Е па знаш како је...

У тај мах министар ме позва к себи. Тамо затечем неких 20—30 сељака.

— Молим те Т... видидер шта хоће ови људи. Износе пуно незаконитости противу свога председника. Ишли су, веле, среском начелнику да се жале, па их не прима...

— Пеује нас, господине, још каквим речма — до- дају неколицина из гомиле...

— Идите с начелником у његову канцеларију, па ће вам он написати шта треба — говори министар жа- лноцима...

И они сви пођу за мном у моју собу:

— Па што сте толико вас напустили послове у селу... Могли сте доћи и тројица, четворица...

— Е... баш смо хтели да видите невољу нашу.

Дозвах писара Вркића и наредих му, да у саслу- шању жалбоца побележи све главније тачке у жалби и мени је одмах донесе...

У том улази секретар Барукић, и, носећи једну рну актова, моли ме: да ли имам времена, да ме консултира о неколиким замршеним, а хитним питањима која су дошла министарству на расправу...

Таман сам почео посао са њиме, а улази секретар Божовић и доноси дешифровану депешу срескога начел- ника из Н... којом тражи, да му се каже: како једну ствар да реши!...

Наредих Божовићу, да му одмах спреми овакав одговор:

„За ствари, које питате, постоји јасан пропис § 466. закона. Радите по њему. А то сте требали и сами знати. Други пут немојте обилазити своју претпостављену власт...

Па онда наредих, да се изда наредба: да се срески начелници не обраћају министру непосредно него окружним начелницима; а осим тога, и да се за тек ма шта не употребљава телеграф, него само у важним, хитним слу- чајима...

За тим улази стари пензионар г. П... па моли, да му се нађу некаква акта да разгледа. Како је говор- љив, развеза причати, како је наш свет нерадан, лен, немарљив и т. д... Да ти причам, вели: једне године некакав Талијан доведе менаџерију у Београд. Међу оста-

лим зверовима, имао је, вели, и једнога лава. Свет је ишао, те гледао зверице. Да би више народа намамио, Талијан објави: да ће сваком оном, ко смедне своју главу турити у чељусту лава, платити као онкладу 200 ди- нара... За два дана јавише се неких двадесет лица... Талијан се није надао, да ће наћи толико смелих људи; покаја се, па онкладу спусти на 100 динара. И за ту суму јавише се њих десет. Талијану се учини и то много па спусти онкладу на 50 динара. Тројица пристаде и па ту понуду... Талијан већ не могаše више лагати... Али после два дана разболи се послуга у менаџерији; нема ко воду да вуче, храну да носи, кавезе да чисти и т. д. Талијан паде на муке. Плаћа по пет динара над- ницу, па опет нико неће посла да се прими... Ето такав је овај наш сиротни свет, неће, па неће да ради — заврши г. П... своју причу, па оде с мојом наредбом у архиву, да тражена акта разгледа...

— Помаже Бог, власти — улази Ранко Тајсић — ја се свратих, да нешто по актима водим и да ти мало досадим... Код Министра има неко, а волијем овде код тебе да то свршим...

— Увек на служби поштованим народним послани- цима — прихватих са осмехом.

— Хе... хе... да седнем...

— Седи... Седи...

— Да ти не досађујем?

— Каква досада. Па ми овде и јесмо на служби — народу...

— Ама како да ти узатим ферк... Иде ли то од срца...

— Ја како...

— Ама вама полицајцима не може се баш веро- вати...

— Како хоћеш...

— Велике сам муке с вама видео...

— С другима?...

— Не дај Боже с тобом... Ја, славе ми, немој узети да ти ласкам...

— Знам... Знам...

— Ја шта год будем тражио...

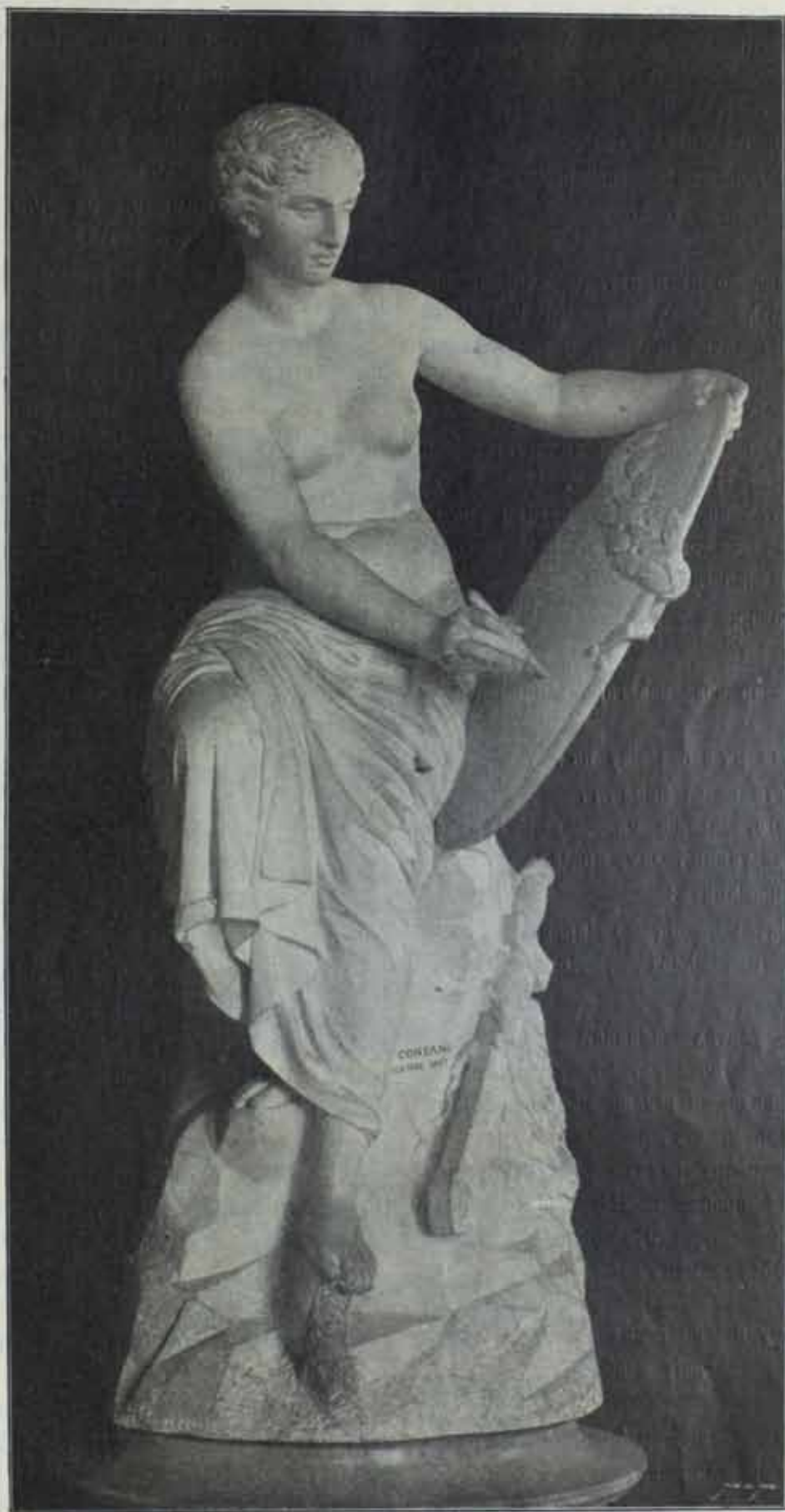
— Когод има потребу, да се што жали, или што да тражи — ми смо за то овде, да свакога примимо и саслушамо... Кажу једнога који није...

— Не... не мислим то... Ја свратих због онога плаца у Чачку, па да ми ти видиш акта. Бога ми, ствар је праведна а иначе, славе ми, не бих се ја за живу главу заузимао... Ја нећу да ми се каже, ето, што сам посла- ник да хоћу што...

— Знам да ти можда нећеш мимо закон...

— А има их и који хоће нешто муле...

— До душе има и таквих. Ја сам у овом мини- старству служио већ неколико пута, и отуда знам и при- лике из разних времена. Имао сам списак, у који сам заводио: шта је који од народних посланика тражио, да му се учини, па да гласа за владине предлоге. Један

Ф. Консани

Победа

брат посланик, из теби блискога округа, условно је само 45 својих захтева, па да онда владу помаже...

— Ама каквих, Бога ти?

— Па таквих: да се начелник његова округа премести или пензионисне; два среска начелника да му се промене; један телеграфиста да се истера; два писара да се уклоне; три нове учитељке, једна његова кумица, да се поставе; неких десет учитеља из његова округа да се разјуре; два механика права да се одобре; среска канцеларија на друго место премести; шест среских писара да се одмах истерају и т. д. и т. д.

— Хм...

— Ето, видиш, бива по неки пут, да народни посланици, бајаги заступајући народ и његова права, на овај начин намирјују своје личне интересе и задовољавају своје жељеве...

— Хе...

— Тако је... Био сам као писар министарства и на овој првој скупштини у Нишу 1878. г. И знам, да је тада један твој пријатељ постао за ноћ велики опозиционар пок. Радивоју само са тога, што му није хтео да учини по вољи и уклони капетана Вујовића...

Још не заврших говор, а послужитељ Сава улази и јавља:

— Господин Минастар зове вас горе у министарску седницу...

Ранко се диже. Даде ми забелешку по актама, ради којих је дошао. И опрости се са мном...

Када се вратих озго, јавише ми некога Турчина Алију. Пошто ми два пута учини селам, предаде ми карту заступника отоманскога посланика:

— Поштовани пријатељ — писане Маркаријан ефендија — ово наш човек има жалба... Молим вас, да видиш, што је...

— Које добро? — упитах жалиоца.

— Не добро дан'м — поче учтиво Турчин, пошто још једном метаниса. И онда ми исказа жалбу на кварт, што му радњу забрањује и т. д....

Рекох жалиоцу, да кварт ради по закону, јер је такав ред за нове радње прописан. Него да се обрати писменом молбом за одобрење, да испуни одређене услове, па му се онда сметње неће чинити...

— Евала... Пеки дан'м — настави Турчин...

— Иди сад у кварт и јави се члану. Ја ћу му сад поручити да буде мукајет на твоју мазбату...

И приђох телефону.

— Евала... евала — заврши Алија и, све назад повлачећи се, изађе из моје канцеларије...

За њим улази Никола Себарит, из Гвозденовића...

— Које добро?

— Па добро је, господине, ако људи хоће.

— Шта би желео?

— Молио сам да изађем пред Господара, па ме упутисе најпре овде до тебе.

— А каква ти је голема невоља, да мораш ићи Његовоме Величанству?

— Па да видиш, господине, није ми лако. Дуговао сам нешто нара газда Милисаву Зарићу. Вели, прошао рок облигације, па ме тужио. Суд писао срескоме. Срески неће да чека, него ми пописа све имање. Сада о Маркову дану одредио продају. И, вели, све ће да прода. Објавио то и по нашем селу...

— Узео си паре од човека. Треба да платиш. Шта може ту Краљ помоћи?

— Да ме помилује од дуга...

— Ко ти је то казао?

— Казаше ми у селу. Веле да идем у Београд, па да се јавим...

Објасних жалиоцу да су га рђаво упутили; да не може бити помиловање од дуга и т. д....

За овим молбом улази други. Опет селам. Лено одевен. Види се домаћин. Упућује ми га дворски маршал Рашић, јер му се, вели, чини, чудновата жалба жалиоца...

— Како се зовеш?

— Јован Н... из Бобовишта...

— Које добро?

— Несрећа, господине, одговори селам доста погружен и невесео...

— Каква несрећа, по Богу брате?

— Ама да ти кажем моју невољу...

— Деде да чујем...

— Ја сам из Бобовишта, среза алексиначког, па сад, када дође ова промена владе, општински одбор са председником нешто кивни на мене, донеше у судници решење, да ме јашу... Веле: да сам напредњак, па таква је, кажу, дошла наредба у народ... Одредише и ко да ме јаше: некога Тодора Шишу одборника. То је, господине, најдебљи човек у целом срезу, има му, ваљда, двеста ока. Ја не могу то издржати. Прешле ноћи искрадем се из куће, те право у Житковац на железницу... И ево ме овде. Хтео сам пред Његово Величество, али ме упутисе овде теби, у министарство. Да помажеш, господине... Ја сам човек ижућан, имам и велику фамилију... Познат сам у нашем срезу, па и куд даље... Ја ову бруку не могу издржати... Сад еве ме ту код вас, па ме курталисавајте, јер ја у село жив се не враћам...

— Какво јахање, несрећници...

— Е ја ти се жалим, господине, па ти гледај, те ме спасавај...

Дозвах писара Рајића. И издиктирах му на начелника среског строгу наредбу: да жалбу одмах лично извиди на месту, да потражи оноопштинско решење, па ако ствар стоји у истини, да одмах настави ислеђење противу кривих лица; да жалиоца у свему заштити; да народ, поново, према већ издатој наредби, поучи и упуту на слогу и т. д....

Дадох писмо жалиоцу, да га преда лично капетану. И он оде задовољан...

Улази млада, лепа, персона, тек ако је двадесет мајева претурила. На њој богато одело: костим (фигаро,) шешир најновије моде, парфим виолет, сва ми канцеларија замириса...

— Шта би желели госпођице?...

— Молим, ја сам удата...

— Пардон...

— Ја сам супруга Н. срескога писара у К... па сам дошла, да вас нешто молим...

— Молим лепо...

— Мој муж... ви га сигурно познајете...

— Аха... познајем га. Био је практикант код мене у полицији...

— Е знате... мој муж поднео је већ три молбе за премештај у Београд... Па још ништа нема... Знате, он жели у Управу вароши Београда... Па сам дошла, да видим и да вас молим... Вудите тако добри... Мо-

— Да не говорите случајно „францески“ или „немецки“?

— Знам... Из више школе...

— Дакле ви сте свршили институт?

— Јесам... дабоме...

— Е онда је доиста тешко за вас...

— Још како, молим вас...

— Свраћао сам у К... Место усамљено...

— Пусто...

— Тешко за вас...

— Те још како, господине...

— Немате ни забава?...

— Каквих забава, молим вас...

— Свирасте ли на клавир?

— Не свирам баш добро... Али сам учила нешто са мојом другарицом Олгом И... Хе, она се добро удала овде у Београду... Да знате, како лепо живи...

С. Тодоровић

СТЕВАН НЕМАЏА ПРЕДАЈЕ КРУНУ СИНУ СВОМ СТЕВАНУ ПРВОВЕНЧАНОМ

лим вас... Знате К... је пусто место, далеко од Београда... Осим две механе и среске канцеларије нема ништа друго... Пусто... Жалосно, ни друштва, ни игде икога, да се излуди...

— А ви сте сигурно из Београда?

— Ја сам ћерка пок. Н... кога сте сигурно познавали...

— Када сте се, ако смем питати, удали?

— Пре осам месеца... Али, знате, тамо је у К... тешко... врло тешко за мене... Нисам научила на ону самоћу... Муж ме је послао овде, те сам сада код мајке... Седимо у улици... бр. 35... И, знате, не мислим да се враћам у К... јер се надамо сваки дан да ћемо добити премештај... Али да знате како је тамо у селу... Само сељаци... прост свет. Има свештеник и учитељ, али страшно ограничени људи...

— А ви тамо...

— Знате по цео дан сам сама... Мој муж у послу са сељацима... Неки пут, а често бива, ноћу иде са жандарима у потеру, а ја остајем у оној пустињи. Нисам на то научила, па зато вас лепо молим...

— Да знате, госпођо, укази се праве када потреба настане. Ваш муж скоро је постао срески писар. Служио је у престоници, па је, по својој жељи, послат у народ, да добије већу плату и додатак... Да га доведемо сада овде, морали би некога кренути одавде. То би било без икакве државне потребе, а па штету државне касе...

— Али, знате, тамо се не може живети. Ја вас молим лепо заузмите се... А и моја мајка молила је министра М... ми смо, знате, и неки род па је и он обећао да ће говорити...

— Ништа вам, госпођо, не могу обећати поуздано. Када буде време, изнећу све молбе, па и ону вашег мужа Министру на решење.

— Али ја вас молим да се заузмете за нас... Ја, знам ви можете учинити само када хоћете... — заврши госпођа писарка, пружајући ми на расстанку своју парфимисану ручицу...

— Добар дан — јавља се Милорад П. Шапчанин, управник позоришта — да вам нисам што на досади...

— Молим... молим ни најмање... Изволите... Изволите... Седите...

— Можете мислити, велики заштитниче наше Талије, зашто сам вам дошао — настави увек леним речма спреми Шапчанин...

— Да чујем, увек готов на служби првосвештенику храма Талије...

— Бићу кратак. Знам да имате и сувише посла...

— Молим...

— Дошао сам да тражим помоћи за државно пасторче, за наше драго вам краљевско српско народно позориште... Док сте ово ви били члан а г. Блазнавац управитељ вароши, ми смо имали богата прихода од такса на забаве, циркусе и од ових проклетих кафешантана... Када сте ви отишли из Управе Београда, тај нам је извор прихода сасвим пресушио...

— Зар вам сада не шаљу?

— Како да кажем... Баце нам по коју мрвицу... Хе... када оно ви бејасте тамо, треба нам нова декорација, нов мебл на позорници, пошаљем вам само мога Пинтеровића, а ви нађете одмах начина како да нам помогнете... Натерате Сидолијев циркус, па осим редовне таксе позоришту, даје још по две преставе у корист нашу... Хвала вам... Ја то увек причам... Својски сте нас помагали...

— Јесте ли говорили са управником вароши?...

— Та јесам... Али ја сам дошао и к вама, да ви одавде прихватите молбу. Управник је нов човек. Не зна како је раније корисно за нас рађено, па молим вас да му то објасните... Ја се надим у вас... Ми вас у позоришту увек рачунамо као свога пријатеља...

— Молим... Ја ћу са своје стране чинити све. Говорићу и Министру о том, да вас помогнемо...

— Е хвала вам много... Више немам шта... Да вас не задржавам... Остајте нам с богом, наш драги пријатељу...

Испраћајући драгог ми посетиоца до секретарских врата, сусретох се на њима са аустроугарским послаником бароном Темелом...

— Ја пошао вама — ослони ме стари дипломата...

— Молим лепо, изволите...

И уведох га у своју канцеларију. Понудих га да седне и онда додадох: да му се стављам на расположење... Он се осмехну. Поласка ми, да увек радо мени долази и т. д.

Дошао је, вели, онет због оне ствари око регулација Дрине. Жалаше се, да му по тој ствари већ по трећи пут траже извештај, да му баш тога јутра депешом из Беча ургирају радњу по предатој ноти, да може наступити бојазан, да питање може узети онтрији правац и т. д....

Рекох му одмах: да то питање и господину Министру задаје велике бриге, да су властима на Дрини издате најстрожије наредбе, да је баш мало пре господин Министар тражио, да му ствар спреми за седницу, да ми је изволео наредити, да се о раду власти тачно извештавам и т. д....

— Али је Чворић пуцао на наше људе — додаде мало љутито господин барон... Он прети, да ће и даље то чинити...

— Радња Чворићева биће строго кажњена. Догађај се, уверавамо Вашу Екселенцију, неће поновити. Све су мере предузете, да ствар иде мирним, правилним током... али...

— Молим...

— Молим вас — наставих — да будете добри обратити пажњу и на неке не баш неважне моменте. Далеко од тога да ја одобравам онакве поступке наших људи, какве их ви представљате, мислим, да би правично било обзирати се и на ове околности...

— Молим?

— Наши људи, који имају земаља покрај Дрине, осећају се дубоко повређени у своје право. Може се мислити, да им није лако дићи руке са својине, за коју су везане толике и многе старе, традиционалне, фамилијарне успомене, где су њихови претци живели, ту земљу обрађивали, и т. д.

Господин барон не могаше се сложити са мојим мишљењем ударајући на то, да је ствар дринска регулисана комисијом и да се мора извршити и т. д....

После дужег разговора још о томе: да се брже одговара на тражене извештаје и т. д. замоли, да му дадем један пословник скупштински по Хаблу (аташеу), кога ће послати, јер му, вели, траже из Пените, да виде како смо ми одредили посланичку дијурну и т. д.

Обећах му ту услугу. И испратих Аустро-Угарску Екселенцију...

За тим улази госпођа Н... и некако тужна поче одмах жалбу:

— Ја сам онет дошла, г. началник, за онога мога несретнога сина. Шта да се ради са њиме. Чуда ми чини по кући. Радио два дана, па ми се сада онет увалио у кућу. Тражи да једе, да пије, а ја немам откуда. Једнако се позива, да му је од оца остала очевина, а шта је остало, да је било хиљада, појела бих са оваким несрећником... Молим вас, ако Бога знате, да се отера из Србије; нека иде без трага одавде, да ми само несрећу не начини...

— Госпођо... Терати га из његове отаџбине не можемо. Што је он данас такав, доказ је да ви и ваш

муж у његове детињске дане, нисте обрађали довољно пажње на њ. Нисте се побринули о његову васпитању и школовању. Пустили сте га, да одрасте пуст, осиромашан и неваљао... Знам га добро, јер сам га још као малишана хапсио, док сам у полицији био... Врло тешко бива, када родитељи своју бригу и посао на полицију

— Какву службу... Молим вас, господине...

— Кога се то обрађаш?

Он обори главу...

— Мени? Да превариш другог и може ти се проћи.

Али зар да обманеш мене?

Он ћути.

Е. А. ЛЕВРЕНГ

Е. А. ЛЕВРЕНГ

свале. Одавде се нема шта наређивати. Него идите г. управнику на молите њега, да чини што треба...

Госпођа нерасположена одлази, а за тим улази Савко Бошњак, па одмах почео да се жали, како је емигрант, како је пострадао, како је без хлеба и т. д.

— Шта ћеш? — рекох оштро...

— Мислиш давно било, заборавило се. Срам те било. Називаш се Србином — а своју браћу издајеш. Зар си заборавио, да сам те 1886. године хапсио? Издајеш се за марвенога трговца. Путујеш по Србији, да бајаги стоку пазариш, а ти своју браћу, Бошњаке, уходиш, па их после тамо достављаш и потказујеш...

— Молим вас, господине... То све износи онај Стојан Чокурило...

— Познајем ја и тебе и њега добро. Знам ја и све остале у прете. Дошли сте овде бајачи као мученици. Ми вам своја недра отворили, као браћу примили, а ви идете после, те нам неприлике правите...

— Ја писам...

— Ћути. Знам те. Као ти — такав је и онај Грбчевић, Косеровић, Јеленац, и други, сви радили онако као и ти...

Он се поклони, да изађе...

— Чујеш?

Он застаде...

— Сада је подне. Ако до три сахата не напустиш Београд...

— Ја идем у Ваљево...

— Не... не... Да напустиш сасвим Србију...

— Хоћу... Бога ми... — говораше плашљиво...

И изађе збуњен из моје канцеларије...

Ја одмах одох на телефон, да управнику вароши скренем пажњу на ову подлу душу...

— Имате ли мало времена и за ме... Дobar дан

— поздрави ме први ађутанат Њ. Величанства мајор Ђирић, посећи у једној руци свежињн панира.

— Молим...

— Можемо л' бити слободни?

— Сасвим.

И наредих да ми се нико не пушта.

— Ја дођох да се с вама споразумем односно путовања Њ. Величанства...

— Ево сам на расположењу...

И онда седосмо за сто. Растурисмо хартије. Победежисмо места путовања Краљева по Србији; изнесох своје напоре о сигурности путовања; изложих спрему и остало што је потребно и т. д.

Брига о сигурности морала је изазвати озбиљну пажњу нарочито са тога, што су неки, у намери да зададу страх, шиљали паскиле: о некаквој тајној спреми, предочавали су атентат и т. д. како је то већ чешћи обичај у нас.

Тако у том послу проведосмо прилично времена. И пошто све тачно утврдисмо, Краљу сасвим одани ађутанат, мајор Ђирић, један од смелијих наших официра, оде из моје канцеларије, а ја се вратих за свој сто...

...

Већ у велико подне.

Министар горе, у министарској седници...

На пољу нема никога да чека.

По канцеларијама опет тишина. Само се чује како шушти хартија и перо кврчи. Сваки то похитао да доврши још што има.

Зађох по канцеларијама, да обиђем персонал. Све у реду.

Седнем опет за сто. Из стола извукох бележницу, да забележим данашњи дан. И додадох неколике напомене:

... Спремити реформу министарства полиције. Тако исто и ново уређење Управе Београда, која се и данас управља по устројству од 1860. г. Увести попис становништва по систему Берлинске полиције. Увести Бертилонаж, модерну тајну полицију, коју имају све образоване државе; неколико млађих а спремих чиновника послати у Беч, Берлин, Париз, да се обуче полицијским пословима; увести школу за жандарме; на крајним тачкама престонице подићи жандарске пикете, за што тачнији преглед о уласку и изласку из вароши, као што је то у свима већим јевропским варошима; за ону мангунарију, која из дана у дан све више пада у апсане, подићи занатску школу.

— На онда: наши министри ништа друго не раде него само праве указе, и као да је писање указа и премештање чиновника најважнији посао сваке владе у Србији; са тога удесити да аванзовање и премештање чиновника бива само дванута у години, најбоље у априлу и септембру, као што је то и на западу и т. д. и т. д. ...

У том улази Сава послужитељ:

— Јављам покорно: Господа Министри изађоше из седнице.

Погледам на сахат — прошао један...

— Јави персоналу: да може изићи.

— Разумем...

Кренем се онда и сам из Министарства...

Сунце унукло. На његовим сјајним зрацима блистају се бајонети на пушкама у војника на дворској стражи.

На Краљеву Двору отворене све капије.

На оном тротоару пред кућом Симићевом искупио се свет, народ...

У дворшћу Краљева Двора зајечаше трубе и удараше добоши... Познадох знак — „пред прси!“...

Мало за тим, па се на капији указаше дворска кола. У њима Његово Величанство млади Краљ са оним његовим пријатним осмехом на уснама... Пошао на доручак у Кошутњак...

Сав онај народ, стојећи онде, грмну:

— Живео...

Ала ти је...

да ти је лице побјелило,
Побјелило и поруменило,
Па ја чезнем да те љубим прије
У повије међу очи двију.
Спусти главу. Нека срце збори,
Нека збори, кад ватром гори!

Већ сам дрхтим — љубав ми је плаха,
Драго моје, гинем од севдаха!
Не знам ни сам, душо, како ми је
Сломише ме твоје очи двије.
Па сад чезнем да те љубим прије
У повије међу очи двије.

Још сам млађан, па кад стара нана
Прича севдах из старијех дана,
(Она прича и под старе дане
Како но је гледала јаране)
Ја задрхћем, не дам срцу маха,
Али опет гинем од севдаха!

Ваш капиџик како којим даном
Све је више под новим бршљаном,
Има мјеста, доћи ћу ја тамо,
Да се, душо, мало распричамо.
Да те љубим и после и прије
У повије међу очи двије.

Влад. Тоговић.

Краљ-Миланово одмориште код манастира Дивостиња

Аристотело и Плиније као природњаци

од + Дра РАД. ЛАЗАРЕВИЋА

(СВРШЕТАК)

Изоле — антрене и сфекс — праве саће
а *золе зидарке* — вомвизион — граде
ћонкасту грађевину од блата и легу у
њој. *Золе коначе* — ихнемон — убијају
наукове и носе их у своје шупљине, зид-
ске или друге, и затварају их кад у њих улегу. *Мрави* се
наре и рађају црве који су у почетку мали и округли,
а доцније одузају и постану зглавкасти. *Цикада* — те-

тикс — има две врсте; једна је мала, појављује се пре
и угине доцније, друга је већа, појављује се доцније а
угине раније. У обе ове врсте „певају“ само мужаци. Има
још неких малих црвића, који се зову *ксилофорос* —
дрвеносци —; њихово је тело омотано паучинастом кеси-
цом, која је споља начичкана ситним дрвцима и само се из
кесице види глава и ноге. Ови се црви претварају у бенчице,
али се не зна каква животиња постаје од њих (наше пенхиде).

Ради боље и потпуније прегледности навешћемо неколико врста инсеката, које је Аристотело споменуо у првој, четвртој, петој, осмој и деветој књизи своје „Историје животиња“.

1. *Бострихос*. Ове животиње постају од црних, малих гусеница, које се најпре развију у пеголамнидес, од чести крилате од чести без крила, а тек од ових постају бострихон.

2. *Кантарис*. Тврдокрилац у кога парење траје врло дуго, радо иде на сирдаљиве материје, а ларва његова живи о смокви, крушци и т. д.

3. *Карабос*. Буба са роговима између очију. Ларва њена живи у сухоме дрвету.

4. *Клерос*. Живи као ларва по кошницама и прави мреже као паук. Није сигурно да ли је какав *Clerus*.

5. *Мелолонте*. Буба живи у балези волова и магарица. По овоме не може се мислити на нашу кокоцу — *Melolontha J.*

6. *Орзодакис*. Инсекат, који се развија из црва, који овет живи на неким биљкама. Извесно каква буба, на сву прилику каква куркулонида.

7. *Бомбилиос*. Описује се као највећи, недружелубиви пчеласт инсекат, који своја јаја леже под земљом, у ћелијама са мало меда.

8. *Теитредон*. Животиња у облику змеје, али шири и прави велико гнездо у земљи — сигурно из рода *vespa*.

9. *Еинолос*. Инсекат који палеће на светлост. Сравни се са клерос. На сву прилику какав мали ноћни лептир.

10. *Кротон*. Паразити говеда, оваца, коза, — постају од траве.

11. *Акари*. Најмања Аристотелу позната животиња. Изгледа бела и живи у старом воску. Не зна се шта је.

12. *Еманс*. Двокрилац са бодљом напред. На сву прилику комарац.

13. *Тетикс*. Укупно име за једну већу (ахетас) и једну мању врсту (тетигониас) цикаде (*Cicada*).

14. *Мија*. Двокрилац који бode сурлом и при лету жуји, ждере све и врло га много има. Врсте реда *Musca*.

Могли бисмо побројати и остале врсте које је Аристотело навео за инсекте, али ће и ово довољно бити да обележи начин описивања и посматрања у оно доба. Аристотелова су посматрања од чести извршена а од чести погрешна, што ни мало није чудно нити је за осуду, јер кад помислимо, да је то све савладао један једини ум, да је описао све животиње што дотле није нико чинио, онда је несумњиво Аристотело толико исто велики природњак колико је био велики философ, који је одржао своје име до наших дана.

Кад је грчка слава и величина почела опадати, онда је почела са њима упоредо да ишчезава и њихова наука и вештина. Рим је наследио стару Грчку, али завојевачки Рим више се трудио да створи велику империју, што је и постигао, па је онда почео да ужива и одао се сјају и раскоши. Рим је истина гајио државне науке, али о при-

родним наукама, о познавању животиња знали су Римљани само толико колико је потребно да се зна која је животиња укусна, а сем тога знали су и по коју басну или причу о другим животињама. Од Аристотела прохујао је дуг низ година и векови су се почели низати, за које су време писци тек овде онде узгредно и спомињали животиње; и то је све трајало док се није појавио други природњак који је, као и Аристотело, посветио један део својих студија проучавању животиња. Тај је човек био *Кајус Плиниус* (*Cajus Plinius Secundus Major*). Рођен је у Кому год. 23. по Хр. Он је чешће употребљаван у ратној државној служби и по страним земљама и најзад је био адмирал средњеморске флоте. У томе положају погинуо је 79. године приликом једне ерупције Везува, где је био ради својих студија.

Плиније је био оптерећен многим пословима, па је доста за дивљење, како је добио времена да напише толика дела, од којих је већине нестало и само се одржала потпуна његова *Историја Природе* (*Historia naturalis*). Она је написана у 37 свезака, од којих је 7—11 зоолошког садржаја. У 11. свесци реч је поглавито о инсектима.

О овоме делу Плинијеву водила се дуго препирка; неки су му придавали велике важности и вредности, а други су оспоравали и једно и друго. *Хумболт*, у своме *Позмосу*, говори о Плинију и високо га цени као природњака. Мијење тако одличнога научњака мора имати јаку превагу при оцењивању Плиниуса као природњака. Истина је, да и у Плинија, као и у Аристотела, има много, па чак местимце и нешто више од обичних грешака, али до ових резултата долазимо кад ценимо његове напоре и посматрања са високог ступња данашње науке а заборављамо да су они производ свога доба.

После Аристотела био је Плиније први који је у својој *Историји Природе* обухватио све животиње, па чак Плиније иде један корак даље од Аристотела, јер се у његову делу истиче много јасније извесни систематски ред и опис појединих животиња обширнији је него у његова претходника. Како је Плинију очевидно био углед Аристотело, то ћемо из Плинија навести само неколико разлика и то систематским редом.

а) *Бубе* = *Колонтере*.

Бубе (*scarabaeus*). У њих су права крила покривена тврдијим љускама или поклопцима.

Неке бубе граде велике ваљке и у њих унесу мале црвиће, од којих опет постају нове бубе. *Кантариде* постају од малих црвића, а нарочито у суиферастим израштајима на стаблима дивљих ружа. Многе бубе постају од црва у цвећу или стаблума (нпр. *cerastes*), а неке постају из трулога сока из стабла.

Од буба које је Плиније описао, навешћемо ове:

1. *Lucanus*. Њу описује као велику врсту са роговима, на којима су двовршне ракље, које могу по својој вољи да затварају и отварају. Ова је буба наш јеленак = *Lucanus cervus*, L.

2. Плиније описује у опште неке бубе које граде ваљке, али им не даје имена. То су, на сву прилику, наше врсте *Ateuchus*.

3. Бубе са посувраћеним роговима.

4. *Lamprugis*. Светле ноћу кад размахну крилима, иначе ова покривају светлост. Наши свитци.

5. *Cantharidae*. Под овим именом разуме Плиније групу разних буба са разноврсним шарама и другим осо-

6. *Cerastes*. Ова буба постаје у стаблима из јаја. Кад се ухвати руком она цичи, а кад у стаблу издуби толико места да се може окренути онда „рађа“ младе. Овде је на сву прилику мислио Плиније какву стрижибубу.

7. *Curculio*. Шкоди житу. Наш жижак = *Calandra granaria*, L.

Е. А. ЛЕВРЕНГ

На послу

бинама, али све садрже у себи мање или више отрова, али му није познато у којим је њиховим деловима тај отров.

Плинију је била позната и спољна и унутарња употреба кантарида, а за ову последњу наводи колико је опасна, цитирајући случајеве за своје тврђење. Ове су бубе наше *Lytta* (шпанска буба), *Mylabris* и друге сличне.

8. *Pulex*. Под овим именом разуме Плиније сем обичне буве још и лисне — *Haltica*, Geoffr.

9. *Cossis*. Ларве у храстовим стаблима; гаје се брашном и једу се. Наш *Cossus*?

6) *Кожокрилици* = *Хименоптере*.

О постајању *медне ачеле* (*apis mellifica*) наводи Плиније Аристотелове назоре. Зоље и стриљанови распо-

јавају се с јесени али не у једно време, него у сваком гнезду има у исто доба ларва, бенчица и развијених младих инсеката. Зоље, које он назива *ichneumon*, носе мале наукове у своја гнезда, посну их земљом и легу их, и од њих постају зоље. *Мрави* (*formica*) постају из јаја у пролеће или из црвића сличних јајима. Плиније зове бенчице мравињим јајима (као што се и у нас и данас зову).

Од кожкрилаца споменућемо ове:

1. *Apis*. Плиније описује опширније пчелу, али не износи ништа ново. Трутови и „несавршене пчеле“ зову се *fucus*, а *матица*, која се замишља у Плинијево доба као мужак, зове се *гех* (краљ).

2. *Vespa*. Наше зоље. Оне се не роје и немају матице; лове велике мухе и откидају им главе, праве висећа гнезда са вонганим таблама изнутра.

3. *Stabro*. Стршљени. Праве гнезда под земљом или у рунама.

4. *Pseudophex*. Нека врста зоља која увек лети усамљена. Можда каква *anthophora*.

5. Под општим именом *culex* описује Плиније некаког крилатог инсекта који живи у меким нишарчицама на храстову листу.

6. *Formica*. Мраве описује по Аристотелу, само додаје да се употребљују као лек, а „мравиња јаја“ још и за бојадисање обрва и т. д.

и) *Лептири* = *Лепидоптере*.

Лептир (*papilio*) постаје од росе. Она се у пролеће сталожави на ратковини лишћу, добија облик пројиног зрица и стврдне. Од сваког овог зрица постаје црвић, па после три дана гусеница (*vermis* или *serpens*), која постепено расте и најзад постане непокретна и добија тврду опницу и тад се креће само при додиру и зове се *chrysalis* — бенчица. После неког времена прсне опница и измили лептир из ње.

О развијању лептирова не даје Плиније уопште јасне појмове. Тако на прилику: он наводи, да после толике кише постају гусенице на воћкама, на којима поједу све лишће, цветове и сам плод. Таквих и сличних назора има доста у Плинија, и држимо да није потребно наводити нарочите примере.

г) *Буве*.

Сем хризомелида и лисне буве, разуме Плиније под именом *pulex* обичну буву (*Pulex irritans*, L.). Она постаје од прашине и скаче задњим ногама као играч на ковоцу. Даље што говори Плиније о бувама сама је празноверица.

д) *Доокрилици* = *Диштере*.

Од ових описује Плиније комарца, обичну муху и једну врсту комарца, *malio*, који је непријатељ пчелама и досадан мазгана; живи само један дан. Не зна се шта је.

е) *Ринхоте*.

Од ових описује домаћу и неке пољске стенице, а сем њих још и *цикаде* и вели, да оне цврче терајући ваздух из две шупљине испод прсију према једној разнетиј покретној опници изнутра.

ж) *Правокрилици* = *Ортоптере*.

1. *Locusta*. О скакавцима зна Плиније да легу с јесени своја јаја у земљу и ту их снесу на гомиле а када дође прво пролеће, измиле мали скакавци без ногу и миле помоћу крила. Трљањем ногу и крила производе тонове. И ово је све по Аристотелу.

2. Плиније описује неке скакавце без крила, а то ће на сву прилику бити ларве скакавачке.

3. *Gryllus*. Ове животиње иду назаке, цврче ноћу и буше руне у земљи. На сву прилику овим описује Плиније наше зриканце.

4. Наше поње описује Плиније као животиње које буше огњишта и ноћу музицирају.

Плиније описује још неке инсекте под нарочитим редом, али је опис тако слаб, да се не може закључити, које је инсекте Плиније описио.

Ми смо при крају својих летимичних црта о *Аристотелу* и *Плинију*, двојници природњака, од којих је један син древне Грчке а други новог Рима. Велики Стагирит живео је пре Христа и био је не само велики философ него и велики природњак. Са њиме није изумро његово учење у природним наукама, а посебно о животињама, него је прешло у доба хришћанства и веома дуго, чак близу овога столећа, већином владало у природним знањима. Грешке и несправности, које налазимо у Аристотеловој Историји Животиња, не треба ни мало да утичу на наше суђење о њему као природњаку, јер кад у овоме деветнаестом веку, у веку, кад се у свакој школи уче опширно природне науке и које су дубље продрле у све слојеве него пре 22 века, може један Енглец (*Hollingshed*) да напише у своме раду о природи ово: „Стршљенови, зоље, пчеле и сличне животиње, у којима није оскудица, постају, као што се у општи мисли, први од трулих мртвих коња, други од покварених јабука, крушака а последње од крава и волова. Ово је могуће“, вели даље учени Енглец „што се тиче првих и последњих, па и оних других, јер ми видимо нпр. зоље само кад воће почне да зри“ — онда се не могу замерити Аристотелу све његове грешке, а нарочито кад се узме у обзир онај огромни материјал који је имао да посматра и да га опише. Ценећи трезвено радове Аристотелове као природњака, морамо признати да је Аристотело отац данашњих природних наука и да остаје највећи природњак у старини.

Плиније не може да се срани са Аристотелом; опширност Аристотелова ума не види се у Плинија и ако му је он био углед. Аристотело је посматрао и умео да

посматра и да цени а Плиније је примао све без критике и отуда су толике махне у његовој *Историји Природе*. У заслуге Плинијеве морамо урачунати, што је увео систем у својој *Историји Природе*, што се у Аристотела не види тако јасно.

Ценили их ма како, једно је истина, да су обојица, и Аристотело и Плиније, били представници природних наука свога доба, и да је у првоме оличено умовање старих Грка а у другоме, покрај све учености, и лакост латинске расе.

ЗБОГОМ

Зашто дрхћеш, мила, у наручју моме
Као нежни цветак премалећа рана?
Да л' те плаше ветри што се бесно ломе,
Или тужна писка огоделих грана
Над главама нашим што се сплићу дружно,
Ил' ти душу дира ово вече тужно
Без недрога неба, без мириса цвећа —
Вече што те младу на растанак сећа.

Дал' у души твојој наскрсава сада
Слика прошлих дана, заносна и мила?
Па јецаш од бола, несрећна и млада,
На грудима мојим, где си главу скрила.

Зајечар, 1903.

Ту где куна срце бесно и учајно,
И душа се вије у мукама тајно
Што сакрити мора у дну своме муком
Што би да ти каже гласно и с јауком.

Још једанпут само преле усне твоје
Да пољубим, чело, и косу и око,
Нека нам се душе у пољупцу споје
И бол нек у грудма скрије се дубоко.
Згледнућу још једном небо среће своје
У очима твојим где сад сузе стоје, —
Винућу те чвршће око нитог паса
И довикнут' Збогом! мукло и без гласа.

Милутин Јовановић.

ФАТИ-СУЛТАН

ПРИПОВЕТКА

ЗЕЛЕНА ЖОВ. ДИМИТРИЈЕВИЋА

(НАСТАВАК)

ХП

Лесковцу, на десној обали Ветернице, диже се Шемси-пашин конак, двоспратна кућа једна, врло пространа; одаје, одајнице, ћошке, софе, горе; доле трем и одаје за послугу, под селамлуком мушку, под харемом женску. Око конака врт са шадраваном између леа за уживање и прање пред молитву, и велики вотивак са свакојаким воћкама и чардаклијом с једнога краја на други, с јабланима око зида и с читавом честом од јасмина, где би се лако скрио човек, и крио за дуго.

Конак је, нарочито тамо где је харем, врло лепо намештен скупоним застиркама и јастуцима из Смирне, завесама из Дијарбекира, персијским ћилимима, огледалима са стакленим оквиром од сто боја и стотину шара. Најлепше су намештене у хараму три одаје, једна с улице

и две из башче, где пашиница госте прима, што се турски зову мусафир-одаје; а још лепше су намештене сад, кад ово причамо. Зидови су им, од пода до тавана, покривени красним и богатим Фати-султан-хануминим даровима. Позлаћене арабеске на тавану сакривене су свиленим материјама, златом везеним, махрамама много шареним, кесама кићеним, газовима, оним што је било најлепше у големом Безистану цариградском, и што су везле три сиротице, Туркиње из Смирне, како причају буле, три године. У дну једне мусафир-одаје сложени су душеци, јоргани, јастуци, све свила и кадива, све везено златом. У дну друге мусафир-одаје читава кујунџиџица, зарфови од сухога злата, с рубинима, крупним смарагдима, сафирима, кутије од срме, и један чибук, с великим ћилибаром, Фатину ђувегији, све филигран рад; па силно посуђе, па легени и брици од правог сребра које Турци зову срма-ђумиш.

У трећој мусафир-одаји, с улице, чивилук, велики, заузео цео један зид: десет „ката рубе“, све свила из Дијарбекира, све вез из Смирне. А Фатина спрема, и рухо, дарови од Солуна до Прокупља, донети су на двадесет коња, буле причају.

Колико је дарова и спреме види се, што је тим украшавало ове три одаје десет жена уз припомоћ слушкиња десет дана. Одаје се бејаху претвориле у радионице: лествице, чекићи, гвоздени клинци разне величине, па конци, жице; а хануме као садање танетарке. Оброк им је био одмор. Некад се прошле без оброка, јеле с ногу, радећи; и ноћу радиле.

А кад ово би готово, пусти глас пашиница, да је свакој, без разлике вере, слободно доћи и видети, те поврвеше жене, Туркиње, Српкиње и Јеврејке, све које нису позвале пашину сину у сватове. Остављајући обуће још пред кућним вратима, неле су се на чардак, улазиле у те лепе одаје и гледале чудо од лепоте, и од богатства, збуњено, не умејући одатле изићи, док их не опомену пашине слушкиње с им ваља ићи, плакаће им деца, остаће им мужени без вечере, па ће бити грђење.

Једне су долазиле, друге одлазиле, тако по вас дан, неколико дана пред свадбу; а пашиница се појавила каткад, прошетала кроз те одаје, с дугачким скутом свилене јој антерије, држећи главу високо, на прстима, и крећући плећима по стамболски; прошетала би као паун... Висока, танка, очију плавих као море, трепавица првих као ибришим, дугих као крила ластавице; млада, једва да има тридесет једну-две; родом из Сирије, из града Алепа, кћи некога паше, Турчина; па ипак јој буле, Лесковчанке, споре племство, за то што је много охоло, јер веле да је од краја „видела“, не би имала велики нос, то јест, не би била охоло, него би са себи равним зубазно, с малим кадунама благо, са сиротим нежно.

Прошетала је каткад, а ни с једном није проговорила, чак ниједну није погледала, па ни онда, кад су додиривале земљу, врховима прстију, где је поруб њене антерије дотакао, па тад приносила прсте к својим уснама, што је значило „љубимо ти скут, ханум-ефенди“. Јер те што нису звале њену сину у сватове, она је пресудила, е нису њенога друштва достојне, а камо ли њој равне. Њој је писано овако, њима онако. Бог дели срећу, а апчија чорбу, па нека им није па њу жао. А оне које нису њој равне, и које стоје према њој као земља према небу, а с којима се *може* разговарати, па чак и проћеретати, то нису хануме из махале, кадуне каквога занатлије, дућанџије, или, рецимо, онако некога радника, већ робинје, и беле и црне. С првима је, по миљењу „правих турских племићка“, хануми од *оцака* (од колена) срамота говорити; с другима севап. И прву и другу уредбу, веле, нису писали великаши, не дај Боже, него Бог; и прва и друга уредба није пуштена с каквога земаљског тахта, него с неба, исто као оне четири књиге, из којих се човек учи да верује и љуби Бога, и како ће му се судити на оном свету за рђава дела.

Племство, господство, господство, племство, па те се паша полакомно, стога дао душу ђаволу; за то се пашиница гордила, поносила се и онако поношљива. Ниједанпут није рекла: жени ми се син хаџузовом кћери; сто, двеста пута: биће ми снаха рођака цара цара.

Да се онда мање гордила, било би је сад мање срамота, и не би пролазила кроз одаје као петао кад му покисне перје.

„Ко ходи по земљи, а у небо гледа, па се силете и падне — врло је смешно.“

Пашиница је знала добро ту њину пословицу, а није се ње ниједанпут сетила. Али откуд је мислила да ће се силети и пасти, кад јој се пут којим је за пашом пошла чинио раван као тепсија.

Јер она је знала да је Фати-султан била венчана, да јој је погинуо ђувегија, и да је она остала *слободна*. Толико знала. Мање него други. Муж јој није причао ни нешто што је, по миљењу Турака, жени за причање, а камо ли овако што.

Гордила се, поносила се, па сад?

Док се паша не врати из Прокупља, све је нешто лепо очекивала, све се добру надала, те није дирнула ништа ни од дарова ни од спреме, кад би се понова снадбовало да је готово; а кад се врати, па јој каза шта је и како је, код кога је Фати-султан, да је кадуна другога и ако није од њихиз сина пуштена, и, најпосле, шта *мисли* мула-Халим, то јест, да му је сина *он* убио, срце јој за час стаде, свест је остави... Кад ништа нису имали с мула-Халимом, плашила је његовим именом сина, кад је био мали, а и сама га се бојала; а камо ли сад. Кад се мало прибра, стид је обузе. Куд ће од бруке! Срамота је чак и од слушкиња. Јер што мула узе, не врати. А и како да врати кад је ту венчање! Венчао се с невестом њена Бал-беја! „Јазук, јазук! Онет јазук! Има ли правде и закона?...“

Пође одајама како никад досле. Не гледа у слушкиње, а заповеда им, не заповеда, него наређује, као кћерима, или млађим другарицама, да што пре поскидају и склопе спрему и дарове.

— Нека ти се донесу, кузум Есма, мердивене, па чеврета... чевре по чевре, јагрук по јагрук с тавана у сандуке, оне... не може да рече „Фати-султан-ханумине“.

Одмах, ханум-ефенди! одговара Есма понизно, и хита.

— А ти, Ђозум Ајше, душеке... душек по душек, јорган по јорган из мусафир-одаје у сарачану, тамо... не изустити „камо се у годину дана једанпут улази.“

До сад заповедала преко дебелоуснате црне робинје, Ђултер, а сад сама!

Раде слушкиње и чуде се што сама заповеда, што не креће плећима по стамболски, што не држи главу високо, и што ходи стаје целом ногом.

Колико је год слушкиња, свакој је понешто наредила, свакој по коју благу рекла. Лепо, и као некако другарски, с њима, да јој се тајно не подсмевају (јер јавно не смеју), и да деле с њом оно што јој зацело на лицу читају, бригу, страх, и стид. Али како ће оне баш све опазити, кад је у „светло лице“ никако не гледају, није ред, већ одговарају погнуте главе и спуштених очију.

У овој кући, до пре неки дан веселој, сад брига, страх и стид, а кад би се нешто ово мерило, ко зна шта би претегло. До пред свадбу сваку ноћ, до зоре, сви отмени хареми, и свирка, песма; а сад нико, и ништа. Тишина.

Крај каније је непрестано каниџика, млада Циганка једна, па чим прилуца халка из каниџи, или звекир, она одшкрине канију и тешка се: — Вај! вај! Јазук што ћете се по овој врућини вратити: ханум-ефенди није код куће.

Гошће се враћају постићене; јер у Турака је обичај примити госта, и казати му ако није домаћин (или домаћица) код куће пошто је сео и одморио се.

Пашиница покварила обичај, да би се сачувала од погледа тајно подсмешљивих, и запиткивања својих пријатељица.

И после, она није могла пријети хануме, јер јој је у харему син.

Затворила момка као девојку, па га не пушта. Није јахач, није стрелац, али је мушко, младић, па би му ваљда тешко било у харему, да није са женама научио. Материј јединац, одрастао у харему, да је увек мајци пред очима. Сад је ушао у седамнаесту, а до пре три године ишао је у женски хамам, с мајком; до пре две године излазиле преда њ девојке, развијене. Купао се са женама као жена; играо се с девојкама као девојка. И ко зна, још би, да се мајка не сети е је човек. А ево откуд се тога сетила. Увек се играо с робњама, с Прикињом Ђултер, и Черкескињом Замбак; час задркивао једну, час другу, час их вукао за витице, час их штипао за образе, час угризео

Мало више, у сарају, код оца, много се игра ораха. Стрпљив је играч ораха, и страсно гледа превртање голубова „на дванаест глава“ и бој петлова. Голубарник му је пун голубова. Сваке године спреми по једнога петла за бој. Лани му петлао био надбивен, и ту је проговорила азијатска крв, хтео је својега друга, кога је био петлао „победилац“, пожем посред срца, да га од тога не задржаше Турци што се бејаху скупили да гледају бој петлова. И јахао је каткад, али не на ату, него на једној дивној мазги, плаве као атлаз, у самим златним китама. Кад би отишао у Прокупље, пројахао би, обично, кроз све турске сокаке; а на санима мазге држали су руке сејмени, обучени у празнично рухо; около их је било још, као да су посадили на мазгу дете, па важе да не падне. И Фати га дванут видела, на мазги, прошао је мимо њене кафезе, и чула је да су њене другарице узвикивале е су му очи зумбул, е су му уста ђул; видела да су се удариле у груди

Т. Пекатовић

Развалина манастира Давидовице на Лиму код Бродарева

за руку, час ударио по плећима и грудима, час их затварао у једну сасвим мрачну сарајану, нарочито Замбак-робинју, и није је пуштао отуд док не обећа да ће се играти с њим *Шебер-Шербет*. А понекад се и он с њом затворио, па је тамо плашио, откидао од једнога старог дишљурка самур, па јој то метао у недра, вичући: Сичан! Сичан (миш! миш)! Али једанпут дође Замбак хануми на тужбу плачући. А кад ханума саслуша девојче, отеже: Аааа! И забрани сину да се затвара са Замбак-робинјом; а у вече рече пашин е је време да се хануме крију од њихова Бал-беја — пропевао петлић...

Џафер, или, како га родитељи од милости зову, Бал (мед), висок је, тавак, очију плавих, тренавица прих, науснице као угљеном направљене. Лен, иста мајка. Час је обучен као војник, час као софла, данас као Персијанац, сутра као Черкез, сад јерлија... Писмо је учио код куће.

кад је за угао замакао, али она није ништа осетила, јер Исмаилово јој је лице било урезано у срцу прво, те јој било као она светлост што јој допре до зенице у јутру, кад се пробуди и очи отвори.

Затворила га мајка као девојку, јер зна како се Арнаути свете. Пашу су, како она верује, набили, али ко ће то доказати оним дивљацима. Излетеће неко преда њ, усред бела дана, па... После ће га сакрити на бесу, и ништа. А и кад би га ухватили, каква би њој најда била, кад... Материно срце не сме даље.

Пашин, и ако млад, и ако размажено лане, није видео Фатме, а у њу се залубио: причала му мајка, и робинје, и једна стара беговица о њеној лепоти много. Нестриљив био. Приа Ђултер пребројила колико је дана до његове свадбе, па толико зрна пасуља метнула у чпак његових широких шалвара; и чим би устао у јутру, а

она: — Избаци једно, Бал-беј. Тако данас, тако сутра — остало једно, а он се радовао као дете играчки, као што се радовао кад му петао осветла образ. — Сутра ту! Али ето шта му је то њему драго сутра донело!

Тешко му је било што их је то снашло, и врло му жао било. Кад му мајка казала код кога је Фати-султан, плакао је као женско; а после се стидео, чак и од црне и беле робинје. Залуд су га звале да се играју ораха. Нити се играо, нити се с њима разговарао. Метнуо би шиљте на праг софе, па би ту сео, и наслонио лактове на колена а загнурио главу у руке, и по читав сат тако остао. Смишљао је, тако, седећи на прагу, како би се осветио мули, и што му набедио оца, и што му украо невесту, што се венчао с њом. Али како да се свети мули он, што плаши робинје мишем, а и сам га се готово боји, нарочито пацова, кад се појави изненада, из преграда под долазима, у оној одаји где с мајком спава.

Туговао, стидео се, и, најпосле, шта ће, узео се играти ораха с црном Бултер и белом Замбак; а оне му све угађале, више него пре, зажмуриле су кад би год њихов „ојнак“ растурио његову „куну.“ Игра се с њима у вотињаку, под једним великим шам-дудом, у хладовини, камо је нарочито направљено за играње ораха, почупана трава, утапкана земља; а мајка наредила те се јасминова честа посекала; све се пребацило преко високе оgrade на улицу, те закрчило пут, заједно с малеским ђубретом. Уклонила честу да не би неко преко зида па у њу, и кад се Бал-беј игра да изиђе, да... Не! Материно срце даље није смело.

Тако пашиница и син јој. А паша? Прошав мимо ове три одаје, широм отворене, кад се из Прокупља врати, и угледавши искићене зидове, у земљу да пропадне. Уђе у своју одају, метну чивију, па се не појави до ирака, док пашиница не узе лупати дланом у врата, заклињући га у њихова Бал-беја, да јој отвори.

Три дана се затварао, а после пошао из одаје у одају, с ђошке на софу, у дугачкој антерији, готово као женској, хаљини какву Турци носе кад су код куће, раснојас, у белом ђулану, бос, у терлуцима од црвена сактијана. Тумара, забринут, луд од бриге; застане, зажмури и почне својим танким гласом; сам говори. Мало, па сиђе у башчу, мисли да ће му тамо лакше бити, а оно горе: у јаблавоној сенци види мулу; од сунчева зрака причини му се мулин јатаган; од жубора шадрвана шапат љутих Арнаута. Склопи очи, да ово не гледа, а оно ето мулина сина, па ату; млад, лец, исти његов Бал-беј. Пролази мимо прокупачки сарај; засијаше се кроз пушкарнице пушчане цеви, и чу се пуцањ, виде где момак с ата пада... — Јазук! Јазук! Јазук! Хиљаду пута јазук! једну јаспру за милијун лира, за небројено благо, мир душе за господство! Мисли паша, гласно мисли, а глас му дрхти, и чисто је промењен, сам га не познаје, чини му се да то неко други говори. И узму га пити змије присојкиње, мула-Халимове речи: Ти си мени крив дужан.

— За крв ич не знам, мула, вала! говори испрва у памети, после шапатом, па се сасвим заборави и почео гласно.

— За крв ич не знам, мула, вала! и похита на чардак. Коју год слугињу сретне, пита својим промењеним гласом, не затварајући очи, као обично, јер хоће не само да чује, него и да види шта му одговара. Пита: — Где је Бал-беј? А слугиња: — С ханум-ефендијом, пашо азретлери (светли). Одговара му повизно, а гледа га улашено, јер јој се учини да није баш... сасвим наметан.

А да ли види он, оваковић, паша, фукару, ону тројицу из прокупачког сараја, што оставише децу без родитеља и хранитеља, где грцају у плиткој Морави? Да ли њих угледа онда кад очи исколачи, подиже ђулан с темена и устрчи уз степенице као махнит?...

Тако првих недеља: а после: — Мула ме позвао на меџдан, па се покајао, јер вали да се арслан с арсланом бије!... Али тај исти мула признао је и да је хајдук, да ми је украо снаху. За мулина сина нема сведока. За моју снаху сведочи мула. Ја ћу против муле давију (тужбу) падишаху... Давију ћу ја, ама... Како би било да прво пустим глас да ћу поднети падишаху давију?... Да пустим. Да заплашим горскога вука, гладна... Доћи ће ми на разговор, и на договор, није друго. Да се договоримо да... да Фати-султан на испит изиђе. На испиту ће... пашће јој оба венчања... Жена не може имати два мужа, по закону; не може да... Кад је питају за кога ће... „За Бал-беја“, одговориће весело... Бал-беј, мој, булбул; мула нук... медвед...

Хоће да заплаши мулу падишахом, решио се. Не сећа се шта мула рече, да има у години макар један дан, кад се Арнаут не боје ни падишаха.

Пустим глас једнога дана, па чека, послушају. Чим халка на канији, или звекир: — То је улак... дошао ми мула у прокупачки сарај на договор. Данас, сутра, прек-сутра... Прексутра се чу топот коњски и у канију, одједанпут, и звекир, и халка, и дланови.

— Шта је?... Ко тако луна?!...

— Сејмени.

Изиђоше преда њ три сејменина, задихани, као да су пешке дошли, трчећи; донеше му при глас:

— Пашо азретлери! Буна! Ноћас изгинули Турци, ђаури... Дигао буну мула-Халим... На власт хоће... Дигао се цео енис његов... Војњаци посели друмове... Иду к Лесковцу... Хоће да опколе прокупачки сарај... Сва чаршија затворена... Свуд кашци на пендерима...

— Шта?! Шта?!...

— Дигао се мула-Халим, цео енис... Буна, пашо азретлери!...

— Десет пута пита, и десет пута одговарају, једно те једно, непрекидано, задихани; Буна...

Паша се окаменио. Стоји као камен; ништа више не пита. А кад се прибра, узе да зове војне старешине, да им заповеда да дигну војску на оружје, да иду да умире побуњене Арнауте.

— Тражио си од ђавола членку, он ти метнуо на главу камен.

Погодио мула. На глави му камен, у срцу му лед, ако се зове Шемси, није шемси (сунце) да га отопи... За једну јаспру милијун лира, небројено благо...

Пође по конаку, онако раснојас и бос, у терлуцима од црвена сактијана. Врже ходи него до сад, мисли на коју ће страну. И нигде излаза, свуд зид, свуд луни главом. Пре само није знао с кога ће краја почети; сад краја и не види. Тужбу је у глави написао и у глави цару поднео, а сво сад где је у глави повлачи, цепа, пали, и пушта пенео према ветру, да га разнесе, да му нигде трага није. Претња! Плашење! Претио вуку опцом; плашио мечку решетом, мула-Халима и Арнауте падишахом и законом! — Ха! ха! ха! насмеја се својој лудости грохотом. Виде, да има часова кад је човек луд, а чини му се е је наметан.

И до сад су се Арнаут бунили, и то против власти, али њему није било овако. Бал-беја из харема не

пушта. А пашиница од страха чисто луда. Час плаче, час се смеје, смеје, тепајући сину као малом детету, сти-скајући га на својим грудима, грудима материним, да га те груди задрже у харему, кад зажели да изиђе, да оде међу другове...

Из Прокупља стижу пашини гласови, у сваком сату по један, е се буна не стишава, е су друмови поседнути, па нико не сме ни тамо ни овамо, ни кириџије, ни трговци, ни онако путници; погинуло неколико „јерлија“, Прокупчана, и Турака и Ђаура, изгинуле многе чифчије хаџуз-Ахмедове, јер су Арнаути до његових чифлука, и гине војска...

Он посла још војске, и пред војском Мурат-пашу, старца, који је много пута стишавао побуњене Арнаути, и увек их брзо стишао. А Арнаути, ови други јењичари, што се не боје, каткад, ни падишаха, често су се бунили,

и мисли: „Јесте, мула. Блато ми до појаса, до гуше. Како ћу каљав кроз град, кроз вилајет где пашујем?! Насмјеаће ми се и турско и каурско. Па још кад дође ред да вратим оно што је Фати-султан-ханумино; кад пође читав караван с њеном спремом и даровима од моје куће к Прокупљу, па чаршилије истрче пред дућане, кадуне се прибију уз кафезе да — сејире!... Резил!... Грдан мој резил!... Јок. Морам да оперем блато са својега образа, и с образа својега прапрадеда... И на образу ми је блато... Чист ће ми образ бити, [кад Фати-султан буде кадуна Бал-бејова...

Мисли паша, мисли, ни с ким се не разговара. Нај-после смисли: да почне лепим. Где не може пушка и сабља, ту ће лепа реч. А мула долази у сарај кад се год позове. Зваће и свога пријатеља и друга нишкога пашу... А! Како уме овај паша! Реч по реч као бисер на пириници.

Српски Академски официри из српско-турског рата 1876.—78.

паша слао војску да их стишава, и да гине, заједно са сиротињом, и турском и српском...

И најзад, дахну душом паша, јер му јавише е је мир. Нема Арнаута ни друмовима, ни у Прокупљу; мир...

Дахну душом паша, смишљајући, одмах, какав ће пешкеш Мурат-паша, не знајући да се Арнаути сад нису умирили, већ само примирили, јер им нестало праха и олова.

Кријући ово од Турака, послаше им улака, да склопе барјак... Повукоше се, и одмах почеше доносити из Ниша, кријумчарећи, праха и олова: „Нека је све готово, ако се паша посла, па онет пусти онакав луд глас, то јест, да ће пред падишаха с давијом против мула-Халима.“

Само мало паша дахну, па онет терет...

— Хтео си у луг где булбули поју, па си ишао жмурећи и запао у блато. Сад се тих мулених речи сети,

На уснама му мед, на језику шећер. Лепим ће боље мулу него најмиријег човека. Разговараће се, договориће се с мулом да доведе Фати-султан у Прокупље, у свој конак. Ту да јој падну она два венчања, ту да је испитају, ту да каже хоће ли код муле, или да дође његову Бал-беју. За Бал-беја ће; ружа је за булбула... И то венчање умним оком гледа, па се радује, опрао се од блата. Испраћа сина и снаху у Цариград, па му је лако...

Сам паша, сваку ноћ, до глухо доба; седи на једној отвореној ћошки на меком шилтету, а месечина га бије у обријано теме, изазива му заједно с мирисом бошча-дувана рој мисли. И кад се после по ноћи сети постеље и устане, осећа се тако лак.

И био би сад чак и весео, да не бива нешто што га узнемирује. Напр., ако пукне даска на тавану, или ископа пас руну крај конака, страх. Да ли је пре пуцао

таван и да ли су иси били гробари, не сећа се. И не сећа се да је икад до сад чуо Мане Кукувију у својој махали, а сад свако вече.

Тишина, глуха, мртва, само се, с времена на време, чује ноћнога стражара палица, јавља сате: Так! Так! Так! и викне Мане Кукувија: Кукувију! Куку! Кукувију! Разлеже се страшан глас овај, лудаков, ноћном тишином.

Ману су Турци, одавно, кад је био млад, момче за женидбу, украли и потурчили девојку, с којом се три године волео. Кад му је украли, разболео се, а кад му она поручила да није човек него жена кад не може од Турака да је отме, полудео. Из Власине је, а никад од тада није у Власини, него тумара, завлачи се по шуми у дупље дрвећа и виче, дању, у пролеће, с кукавицама, а ноћу, увек, с кукумавицама. Понекад дође у Лесковац, где му је девојка потурчена, па дању тумара турским махалама као да је тражи, и ћути; а ноћу виче. Двадесет осам година од то доба, од његове девојке само пенео, ваљада, јер је умрла још прве године пошто су је потурчили, а он је још тражи, још кука за њом и прети Турцима. Кад је најлепша месечина највише виче, а тишином разлеже се његов глас далеко, језа подузима свакога који га чује. Турци, враћајући се из каване, обилазе га; не грде га што иде ноћу без фењера као хајдук, грехота; не осврћу се на његове претње, боје се.

Паша га до сад, како му се чини, никад није чуо у својој махали; а сад, има недеља дана, сваку ноћ, баш око поноћи, кад се сам слободи, и развесели. Лежи му се кожа, и што је у души зидао за неколико сата, то Манов глас обори за цигли један тренутак. С виком Мана Кукувије причују му се и мулине речи: ти си мени крви дужан.

XIII.

Отишли су ждрали и ласте на пут далеки. У пољу камо је Исмаил ходио спалио је први мраз са сланом траву, и покрио је први снег, танак, сух земљу; скрили су се свици, не поју птице, тишина, само онај големи бор много шуми, и тужио се преврћа голо дрвеће, јер духа с Јастренца помаман ветар. Јастребац се облачи у бело, и брда и долине, и увија се у бели покров брег под Јастренцем на чијем је врху гроб Исмаилов. Беле се кровови ниских кућа арнаутских и високе куле мули-Халимове, а прошарани су јатима врана, што с маха на мах прну, гачући, као да се од нечега уплаше. Стока по појатама, људи по кућама, пуста поља, само замацине за брег погледкоји Арнаутин с пушком о рамену и хртом за собом, иде у лов на зечеве, и прођу сеоским путем по две-три Арнаутке на коњма, журе се у оближње село послом, или у госте. Зима...

Сирота Фати-султан! Дочекала зиму у Топлици, без наде на срећне дане, и ко зна да ли с успоменама на Исмаила, кад му више не гледа ата, не милује хрта и сокола, не љуби рухо, не плаче над оружјем. Замутиле јој се очи, бистри горски кладенци, увело лице, свежа мајска ружа, и, каткад, чује се сух кашаљ, из груди.

Час је тужна, час толико замишљена, а час немирна, хтела би некуд далеко, ни сама не зна куд, на онај брег под Јастренцем, увијен у бели покров, ваљада? Или некуд даље, далеко од муле? Или у Лесковац?... К Лесковцу се окреће, душом полази... Тешко рањена голубица! Тек што је раширила крила, види да не може, склапа их, клоне... И опет се као нечему нада, нешто очекује? Чему има да се нада? Шта очекује? Да ли се сећа по-

руке мајке Исмаилове: ако ми не освети сина мушка глава, нека га освети женска; или... Никому ништа не казује, ништа не говори. Бејаше се мало повратила, и разгалила, па...

Оде јој мајка, и оде јој несуђена заова, у Прокупље, на два дана, или, како Турци кажу, на две ноћи, да обиђе кућу (јер како јој погибе брат, напустила и кућу и мужа); остаде она с мулом и дадијама мулине кћери и сина. Па дадије је остављале, а мула никако, жао му било ваљада; или је није остављао, што му је њу његова кћи оставила, полазећи, у аманет, као себе, или Исмаила... невесту његова сина.

А кад се Садиде-ханум, мулина кћи, врати, затече је страшну, жуту као лимун, сву уплакану, и тужну, не тужну, него као убивену. Глас јој бејаше промукао, и болан, болан, кад, угледавши несуђену заову, узвикну: — Вај, ханум, све сам изгубила!... И ту је ударила у грчевито јецање.

— Све сам изгубила! То *све* Исмаил је, мој брат, толковала је сестра и љубила Фати-султан, плачући с њом за дуго.

Али од тада Фати мулу не двори, не пуни му чибук, не пали му га. Од тада мула није љут и тужан, него смућен, и као да се нешто стиди, као да избегава кћер. Од тада не посу по гробу свога сина ни зрно пириџа, јер му не отиде на гроб. Од тада оне две Арнаутке, дадије мулине кћери и сина, нешто се крадом погледају, и шапћу нешто, кад су саме, осврћу се да их когод не опази, не прислушкује. Од тада Фати више лежи него што хода и седи; плаче...

Час-по па легне, па чунав Ђилим, или на шиљте, обучена легне; мулина кћи чучне крај ње, метне јој руку на чело, ухвати је за руку.

— Ватра, Фати-султан! Грозница?

— Грозница, Садиде-ханум. Не знам кад ме ухватила.

Онако одговара несуђеној заови. А кад јој мајка опет дође, њој: — Ништа ми није... Није грозница. И силом поче устајати; седа у један кут, навали се, па тако остаје дуго. Мајка седи према њој, забрањена белим јашмаком онако као кад се Богу моле, с бројеницама; провлачи уријне кошчице кроз прсте, шапће, нixa се, и час-по па метне руку на кћерино чело, узме је за руку, гледа је у пуне туге очи, што се стакле од залеђених суза, у изгореле усне; а кад чује кашаљ, дубоко уздахне, крадом, и крије сузе, окрећући главу од своје кћери.

Арнаутке, из свих села, чувши да им је болна мулиница, почеше долазити на коњма, с раширеним белим чаршавом преко пуних бисага, да је обиђу, и да јој донесу понуде.

Пуни рафови понуда, баница у бакарним сировима, грожђе из туршије у земљаним зделама, и мушмуле, и јабуке на гранчицама, и крушке из сламе. Арнаутке седе около, пуше, мирисе им одело на угаљ, а неко и на неопраштину; прозори сад затворени, на ћерчивима хартија, ћерчива брашном облепљена да не улази хладноћа у одају; светлости мало, чиста ваздуха нимало, мирис јела, с одела, дим дувана, угаљ у мангалу, дисање толико душа, туга, ниоткуда нада на боље дане: све више вене лице, све се чешће чује сух кашаљ, из груди... А мула све смућенији, и као да се све више нешто стиди, све више избегава кћер, не посипа пириџач по гробу својега сина, јер му на гроб не иде више никако...

XIV

Јуче је дошао мули пашини већил, по у годинама човек, обучен као о Бајраму. Допратише га сејмени.

Мула га примио на кули. Сами су седали, сами се разговарали нешто, дуго. У собу је ушао тринут мули кавецџа, један стари Арнаути, и ушао је тринут његов

И кад већил оде, мула позва Арнауте. Сутра-дан су Арнаути опколили кулу својега муле, рано, спреми за пут, на коњма, у празничном руху, оружани до зуба. Кад год прате мулу у сарај, увек се обуку, наките коње. И мула се онако обукао, и узјахао својега вранца, настушаста ата; али пре него што је пошао, није га додирнуо стрменом, а ат није вриснуо, да одјекну брда и Јастре-

Менгс

Моја еки

чибугџија, једно момче арнаутско. А кад је већил пошао, мула га испратио до преко прага! Шта су се разговарали у одаји, нико не зна; а кад се растајаху, мула рече ово:

— Јок! Нека не долазе паше у Топлицу, јер су Арнаути сад... У сарај ћу ја...

бац, јер је осетио да не носи на плећима весела мулу, ни љута, него брижна, смућена, тужна ваљда... Ат је осетио, Арнаути опазили да нема у мулину оку пламена што буктијаше кад је ишао Шемси-пашин први пут, и кад диже буну с претње и плашења Шемси-пашина, те један старац, који је тринут у Цариград ходио и тамо свако чудо

видео, мишљаше, е је прво време туге што огањ с пламеном; после, пламен се угасио, огањ прегорео, остао жар под пепелом, па тиња, тиња. Тако умствује стари Арнаутин и псује Шемси-пашу, а мула јаше напред оборене главе.

Мула смућен, Арнауту гори него пре, љути што им мула иде Шемси-паша, крвнику, псују, прете и ударају коње стрменом сваки час а кад дођу близу каквога дрвета, опале, неки, из пушке, те се стресе снег и прије преплашено јато врана гачући.

Кад уђоше у Прокуље и пођоше његовим уским сокацима, не истрчаваху људи да их гледају, но ако су се нашли на улици, брао улажаху и удараху чивију. Сокаци празни, затворене капије, високе, оковане мертечким ексерима, затворене чивијом, а негде, где су укућани плашљивији, и мандалом; и позатварани су свуд капи на прозорима, јер се чуло е иде мула с Арнаутима.

Чује се топот и вриска атова, из далека, а чаршијом, отвореном, завлада неописан страх, и узеше се спуштати ћепенци, где је год турски дућан, или српски; арнаутски осташе отворени. Наједанпут се прошара: два дућана отворена, на три ћепенци спуштени, тако целом чаршијом.

Кад зађоше у српску махалу, и мула бејаше далеко, отвори се једна тропина капија, искрљена парчадма тенећке и асуре, и истрча из дворишта једна сиромашна жена, Срикиња, наричући за сином, и скиде шамију с главе, гологлава проклињаше арнаутску силу и турску обест. „Луда! Луда!“ узвикнуше неки, колико толико Божји људи, и обиђоше је; а други, ђаволови синови, окренуше коње к њој, да је прескоче... Прегазаше је, па продужише пут, не осврнувши се... Кад се последњи пут побунеше Арнауту, убише јој сина, њену милост и хранитеља, кириџију, који бејаше пошао у Ниш с топличким јабукама. Мула је Арнаутин, али да се обазре и виде шта учинише ови ђаволови синови са женском главом и ојађеном мајком, не би им се прошло наше срца.

Кад мула оде у прокуначки сарај, Шемси-паша га на ногама дочека, чак пред вратима одаје с тахтом. Уведе га у одају, посади га на тахт, на своје место. Из друге одаје изиђе нишки паша, плав, висок, у чоханим шалварама циметове боје и чалми; поне се на тахт, Шемси га посади до мулина деснога колена, а сам седе према њима.

Ту су седели, прво понили по два филдана каве и понушили по чибук дувана, па отворили мухабет, то јест разговор. Лесковачки паша, пре надувен, силан, сад љубазан, понизан, много, како Турчин може да буде када се укаже потреба; а нишки паша, и ако млађи од овога, у свему, почиње разговор, само ниже речи, као бисер на ибришим, с медом на уснама, са шећером на језику...

Пристаде мула да се Фати-султан доведе у Прокуље, у његов конак: ту да јој „надиу“ оба венчања, ту да је испитају, ту да се изврши понова венчање... све да буде по оном реду, који је у својој глави одавно, кад се умирише Арнауту, писао и написао Шемси-паша.

Мило Шемси-паша, мило, цикнуо би од радости, а уздржава се, крије радост, да је мула не опази, да се не покаје. А како да се не радује?... Зна за кога ће Фати-султан... Спраће бласто с образа, пројездиће кроз сав Лесковац, и Прокуље, нека га виде и Турци и Ђаури. — А! Шта може лепа реч! И што се не може постићи кад се стоји право, постићи ће се, увек, кад се макар мало превије грбина, тако мисли Шемси-паша. Јер он тврдо верује да мула пристаде на разговор и договор, и

на све друго, с пашиних лених и слатких речи и његове понизности, а не зна да би и једно и друго било што глуху говорити и слепу намитивати, да мула немаде и на уму и на срцу онај увели пунољак у његовој Топлици, да не помисли: Хајде! Опростиће ми и Бог и син, кад пристанем да се и њена реч чује.

Договори се мула с пашама, па се врати у Топлику. Каза Арнаутима, пред кулом, за овај договор, па оде у кулу; и наједанпут се диже силна граја, вика, дивљи узвици, небо се пролама. Деру се Арнауту, син у један глас.

— Нећемо! Не дамо!

— Да дамо кад мула хоће.

— Зар нашега муле кадуна на испит?

— Не дамо!

— Да дамо кад мула хоће.

— Зар да правимо вољу Шемси-паша?

— Крвнику?

— Јок Шемси-паша, него нашему мули.

— Мулу туга обрвала, па не зна шта збори.

— Зна. Туга није у глави већ у срцу.

— Не дамо мулине кадуне.

— Јок! Јок! Јок!

— Да идемо заради муле. Ама ако каже да ће за пашина сина, па комаде ћемо је.

— На оволишну парчад.

— Па ћемо је псима...

— Кучку псима, рече један осничав дугоња.

— Кучку псима! захори се силно, из свију грла, небо се пролама.

Сирота Фати-султан! Чује страшне речи, а за срећу ништа не разуме; нити јој их когод преводи... Слуша. Прибила се уз прозор са хартијом, крај мајке, прислонила око на парченце стакла на прозору, па гледа... Бујица! Нема мислиш уставе која ће је зауставити. Таласа се, човек до човека, па сви као бунтовници, из очију пламен сукља, лица чисто онакажена, загледају пушке, гледају јатагане. Млади хоће у Прокуље, да убију Шемси-пашу. Стари их стишавају, говоре; сви стари узеше говорити е је мула дао *бесу*, па би му они заленили бласто из образ...

Одустају од пута, али се заклињу да ће мулиницу на комаде, ако рече да ће за Шемси-пашина сина, или ће је привезати коња за репове...

Граја се не стишава, ни дивљи узвици? Мулина кћи улази у одају где ја Фати-султан, излази из ње; разабрала је шта је, те се грухне у груди и с дадијама говори шана-том. Боји се буне, да се Арнауту не дигну на њена оца, што никад досле, да му не занале кулу, па куд би сирота Фати-султан, по зими, болна преболна, и где би она дела рухо и оружје брата јединца... Уђе у одају, па кад је Фати-султан упита шта је, шта говоре, а она не каза е њој прете, него слага: — Шемси, проклет да је! убио Миџтар-агина сина... Још није платио један дуг, ево где направи други, проклет да је!... Лаже, лаже, и опази где се граја стишава, прислони и она око на стакло, угледа, међу Арнаутима, оца. Не чује се шта им говори, пролази кроз руљу; сви му праве место...

И мало па се граја сасвим стисла. Арнауту се развиђоше, сваки отиде својој кући. Мула се попе на кулу, оборене главе, и погурен: чисто човек не би рекао да је

то онај старац што пре неколико месеца украде девојку, што отиде у сарај наши, што прими у аманет од своје кћери невесту својега сина...

Трипут уђе у одају где је Фати-султан, и трипут

из ње изиђе. Гледа да нема код ње никога, те да јој сам каже шта се са Шемси-нашом договорио, не би ли га тада погледала, и опростила му што се заборавио, *мало* погрешно, „као човек“...

(Свршило се)

У марту

Пролеће прохладно несталнога марта,
Променљиви дани као твоје ћуди.
Ко по оку твојој да ти срце цени,
Ко по свежем јутру о ноћи да суди?

Студени ме ветар у децембар враћа,
Облак небо сјрачи ко и твоје лице;
Осећаји моји умиру у души
Ко у хладној ноћи прве љубичице.

Влад. Станимировић

Тенералова кћи

— РОМАН —

НАПИСАО

И. И. ПОТАПЕНКО

(НАСТАВАК)

Два собичка, столица, сто, постеља — и ја сама. У осталом, не, нисам сама: тамо у изби невољине и уздише некаква старица, по имену Хивра. Цео низ великих светлих соба, застирача, гардина, дивана, диванчића, столова, столица, канделабра, слика, ситница, — лепо, угодно, спретно. Каква огромна разлика!

„Папа је у кабинету; великим раскошним ножем од слонове кости са златним украсом (овај нож поклонили су му официри када је изашао из пређашњег пука) секао је листове тек донесеног војног журнала. Мама у гостинској соби разгледа модне слике; пред њом је кројачица Јегорјева, — питање је о мојој и Лидиној пролећној одећи. Стара мајка везе кружиће за свеће, — то јој је двестачетврти кружић што га везе у животу. Њезин живот као да је сав посвећен томе послу: прелази од жуте боје ка ружичастој, од ружичасте ка плавој уносе довољно разноликости у њезин живот. Ове кружиће поклања за свакогодишњу добротворну лутрију. Осим тога, старемајка чита јутром јеванђеље и моли се Богу. Лиди у сали прегледа музикалије, и овог часа седе да се вежба; а ја одлазим сваком од њих и смејем се без икаква узрока не знам чему, а и сви се они на ме осмејкују. Маја сам кћи, — маза.

„Ја знам само да њих волим, а ништа друго не знам. Не умем чак ни да се наместим како ваља, јер о томе се увек мама стара. Она врло добро зна, када треба мислити на ново одело, о новој блузи, о бојама што су према моме лицу; шта лепше освенчава контраст између нежно-ружичне боје мојих усана и тамне, густе косе; између нежно-ружичне боје угасити плавих очију и дугих црних трепавица и црних обрва. Мама све то зна и мени није од потребе мислити о том. Никада не мислим шта ћу јести, доручковати, ужинати, присмакати. О свему томе мисли старемајчица. Вазда је уверена да сам ја још мала, и ако ми је већ 19 година.

„Клавица треба да једе! спремите Клавици какао! Дајте Клавици грожђа!“ Хоћеш — нећеш, треба јести и пити, иначе се старемајчица љути. „Ти ме више не волиш, Клаво!“ — рекне и принесе рубац очима. У осталом, у ње нема суза, па за то само ширкће. Доста, немам ни о чему да мислим. Ако лако озебем, то папа, кад му јутром или вечером љубим обријани образ, види у мојим очима пре него што то сама осетим. „Ти си у ватрици. Детету није добро!“ И одмах шаљу брижни позив Семену Андрејевићу, нашем старом доктору. Семен Андрејевић дотрчи, опина ми било, тражи да покажем језик (што никад не урадим без смејања) и отирати ме у постељу.

„Увек се радујем кад год Семен Андрејевић нареди да „чувам кревет“. Моја је постеља мека, рубље бело као снег и меко. Моја и Лидијина соба сва је ружичаста, светла. Али Клави није добро, „у девојчице је лака ватрица“ — за то се на прозоре спуштају сторе и по соби се рашири ружичасти, пријатни сутон. Свугде тишина. Ако ко пође у собу за спавање, одмах му се говори: „Теше, не узнемирујте Клаву, није јој најбоље!“ — Ако ли се улази у нашу собу, пази се да врата не шкрене, и иде се на прсте. Мисле да сирота Клавица спава, а Клава о том и не мисли. Њојзи се допада што сви о њој мисле, — и то је све! Мали егонизам, ништа више. Клава воли и диету коју јој одреди Семен Андрејевић: сважан буљон, зелени грашак, пилећи забатак и компот од шљива. Искрено говорећи, она баш тако не воли буљон и компот од шљива, али га једе са изразним задовољством, јер јој изгледа занимљиво и смешно како је сви некако тужно поглађају. А већ је давно и давно здрава, а Бог ће знати да ли је баш и била болесна: тај грех нека поднесе душа Семена Андрејевића.

„Ја сам лепотица, то ми је познато без поговора. О томе ми сви говоре: и наши и туђи. Вита сам као пома — то старамјачица вели; глава ми се некако нарочито држи, као у Венере Милоске: то тата поуздано зна, јер је путовао у Париз и био у Лувру. Вратић ми је ванредно сиротан и био као млеко, — о томе сам се пред огледалом ја сама уверила; доиста — као млеко. Кажу да је велика реткост имати црне трепавице и обрве, а плаве очи. А у мене је баш тако. Мама непрестано говори, да су неправилне црте мога лица, али да то не мари ништа и да сам ја права лепотица. —

„Заборавила сам још додати, да никад нисам морала мислити о том, како ћу провести време, како ћу се забавити и провеселити: да ли ћу у позориште, или у циркус (а циркус необично волим!), или пријатељима, или ћу одредити седељку код нас. О свему томе стара се Лидија. Лидија је старија од мене за две године, и мислим да је лепша од мене; али, изгледа ми, сви други мисле о том другачије. Она је скромна, правилног лица, озбиљног и хладног погледа. Ја сам живахна, окретна, весела; волим да скачем, да се смејем, а она се скоро никад не смеје, највише ако се само осмехне. Изгледа, да она и не зна шта је то смех. Од ма какве шале — ја се до суза смејем, а она само развуче уснице у осмех. Покрети су јој одмерени, лагани; много чита — све некакве дугачке романе — а још више размишља. Седи тако с књигом, па се замисли, замисли, а књига јој лежи на коленима. Ето каква је Лидија. Мушкарцима се не допада; кажу, да је се боје. Али ја волим Лиду, јер је према мени добра и никад ме не гледа оним погледом хладним и без страсти, којим друге погледа. А чудо што свира у гласовир. Много ради: некад се по четири часа ни с места не помакне. Учитељ музике, Завјалко, вели да је у ње велики таленат, а да га ја немам ни трупчице. Ја јој не завидим; шта више, веома се радујем што немам никаквог та-

лента. Ко има талента, треба по четири часа да седи за гласовиром. А ја бих умрла од досаде, кад би тако и са мном било. Дуже од четврт часа не могу! Хвала Богу што немам никаквог талента.

„Оставила сам перо на страну и прочитала све што сам написала! Изгледа ми да имам много уображења. Написала сам тако као да сам још и сад оно што сам била. А мислила сам да се све у толикој мери променило, да чак нећу моћи ни замислити како је некада било. Али не, све ми се поново јавило као што је било: старамјачка као да је жива, и ако је већ давно отишла с овог света. А Лидија... јадна моја Лидија! У осталом, и онда је њу „мала егонскиња“ волела, искрено волела.

„Паде ми на памет питање: зашто ја ово пишем? Не, прво: због чега? па онда: за што? — Због чега? Због тога што је у души мојој много мисли, утисака и ликова, па је тешко држати их за увек затворене у себи. У моме животу има много поучнога. Ја не ћу да ми перо лаже, јер никада ни језиком не лажем. Ја не ћу да се уверавам, како ово пишем без икаква циља, већ само себе ради; нити како желим да овај свезак не дође у туђе руке и да га нико не чита! Не, ја не пишем себе ради, већ за друге; а за кога — не знам. Ја сам уверена да ће овај свезак донети утехе ако дође до руку човека у чијем се срцу накупило много вређања и презирања светског. Ето и одговора на питање: за што? Према томе: ја не бележим само оно што ми дође на памет, него се старам да средим своје мисли и осећања, и хтела бих да ми се верује...

„Не могу рећи да живимо баш највеселије, али ипак нам време неосетно пролази. Од зоре до мрака оно је тако употребљено да се не можемо жалити на досаду. Нису у нас само забаве, о не! Отац је озбиљан човек, доста времена пробави у свом кабинету, чита, па чак и пише. Има једну дебелу књигу, у коју свакога дана нешто записује. Он нам говори: „Ја нисам ни из далека присталица тако званог женског васпитања, по коме бих допустио женскињу да напусти породицу и да се одаје спремању за буди какве научне положаје. И што ће јој то? Зар човек, који узима себи жену, тражи од ње ма какве научне положаје? — Али и ја признајем жени право да буде образована.“ — За то нам и јесу, када смо свршиле курс у пансиону, долазила два учитеља: Марков — веома стари професор који је већ давно у пензији (он је признавао и знао нашу књижевност само до Љермонтова, а све после њега — као да није ни било), и Кандидов — млади доцент, који нам је предавао историју. Кандидов је био црноманаст и леп, увек се укусно одевао, а нарочито је неговао своју браду и бркове. Али је предавао рђаво: збуњивао се, црвенео и увек је тражио речи. Нисмо му веровале и зевале смо на његовим часовима.

„Дању сам се са Лидом и мамом извозила нашим колима. Заборавила сам рећи да смо тада живели у Одеси, где је крајак булевар са равним, глатким, асфалтским подом. Највише смо волеле да се туда возимо. Точкине не лупају, већ као да клизе по поду застрвеном ћилимима. Ћутимо и посматрамо залив, бродове у њему, заставе, вијање паробродова, и обалу са непрестаном тутњавом од кола, вагона и локомотива. Залив је широк и прелази у море — у широко, без приморја и величанствено море, са ког нам допире свежина и нека заносљива несхватљивост. Лепо! Чудновато лепо!

У вече смо у позоришту, или код пријатеља, или су пријатељи код нас. Има их врло много: официри, адвокати, чиновници, учитељи. Од реда красни људи, те с њима врло пријатно пролази време, донеста пријатно и ако не весело. Пријатно стога што све пролази без икаква дубљег трага, не остављајући ништа у души; те када оду или када се вратимо кући, лежем у постељу и заснем без узбуђености, без мисли. Лида дуго, врло дуго чита у постели који од својих дебелих романа, и понекад устаје изјутра бледа и црвених очију; а ја ништа не читам и увек устајем румена и веселих очију. Ја не волим узбуђења, ни пријатна ни тешка. Зашто? О, како је пријатно живети, а не осећати да ли ти срце у грудима бије или не. А ипак бије.

„Све о чему овде говорим — било је, али га је после и нестало. О томе ћу причати после, а сад ћу само толико рећи, да су сви мислили: да је све по старом чак и онда кад је тога нестало. Изгледало је да је Клава остала непромењена; јер је у Клаве био таленат о којем нико ни слутно није: она се претварала, и те како уметнички претварала. Клава је осетила да и она има срце. И ако јој то није било по вољи, ипак се понашала као да га баш никако не осећа.

„У нашој кући јавно се нов човек. Долазио је већ трипут, и ја сам приметила да је отац с њим љубазнији него ли с осталима. Не кажем да је отац око њега обле-тао или да се ма чим понижавао, — не, то отац никада не би урадио; али је он био центар свега што се догађало у нашој кући. Говоре о чему било, прениру се, а отац се неизоставно окрене њему, макар он био заузет чим другим:

„— Како ви о томе мислите, кнеже?

„Буде ма шта у кући, рецимо: старатајци се поново јави ревматизам, — отац прво њему саопшти; као да се он, без икакве сумње, интересује о нашим породичним приликама. Одликују га и отац и мати; па чак и старатајка, кадгод би преко дана дошао у посету, показивала би му оне кружиће и питала:

„— Како вам се допада, кнеже?

„Он је увек налазио да су врло лепо и раскошно. Име му је било Александар Сергијевић, а по породици Походцев. Имао је око тридесет година, био је стасит, виши од средњег раста, плаве, коврчаве косе, лепог, отвореног, обичног лица, ни врло умио, ни изразито, али симпатичног. Умео је дивно гледати у очи — право и

значајно; а било је пријатно у његове очи гледати, јер си их могао посматрати без забуне. У Одесу није давно дошао, тек пре три месеца. Послали су га као ађутанта неком високом лицу, и он је са великим поносом, али у исти мах и са необичном простотом носио своје акселбанде. Играо је мало и некако као немарно, као да се тој слабости подавао једино из љубазности према домаћинима, јер је иначе био далеко од ње. У целој његовој појави, у покретима, држању и у начину говора истицала се озбиљност којом се поноси, скромна, сама по себи довољна озбиљност.

„Већ о својој четвртој посети тако је учљиво претпостављао Лиду да је свима по штошта било очигледно. Играо је само са Лидом; виђајући се с нама у позоришту, тако се клањао према нашој ложи, као да се његов поздрав тиче само Лиде; а кад нам је долазио у ложу и доносио слаткише, давао их је само њој.

„Једанпут ми рече старатајка: — Знаш ли, Клаво, како је наша Лида срећна! Кнез ће се без икакве сумње њом оженити!

„— Како? Је ли се већ изјаснио? — тако брзо унитам да сам се и сама уплашила од свога гласа. Место радости коју је требало да изразим због тако пријатне вести, у мом је гласу одjekнуло изненађење, право изненађење.

„— Не, још се није изјаснио, али нема сумње да неће.

„— А ко то може знати? Ја не разумем...

„— Ах, баш си глупо дете!... Па дабоме да ти ништа не разумеш... Али кад ја то кажем, онда и знам...

„Бол у срцу мом био је одговор на ту вест... Ето како сам осетила да и ја имам срце. Али за што сам то осетила?!...“

IX

— Госпођице, госпођице! — скоро шапатам проговори Хивра, промолввши кроз врата своје мајке, набо-рано лице.

Маничка уздрхта и уплашено подиже главу. Јмрину очима и напрежући се посматраше фигуру што је из мрака гледала кроз врата. Удубљена свим својим бићем у причу што се испредаше пред њом и која баш сада постајаше све занимљивија, прекинута у том неким тајанственим шапатам, није одмах разумела у чему је ствар, и као да се изненади кад угледа над собом ниску таваницу, зидове, блиске један другом, који као да се спремају да је са свих страна угуше, и прости четвороугаони сто и свећу у најпростијем свећњаку. Тек сад угледа Хиврино лице исписано савом пажњом и доброчином. Са таквим изразом улази, за време службе, привењак у олтар и у часу, када се свештеник моли, решава се да му молитву прекине неодложним питањем: да ли ће данас бити ака-тист? Хиври је, донеста, изгледало, да Маничка чинио-ствује читајући рукопис покојне учитељице.

— Шта ћете? — не баш љубазно унута Марија Владимировна.

— Да донесем чаја? Мој је самовар већ готов.

Хивра је и гледала и говорила нежно. Све што се тицало покојнице, необично је потресало и омекшавало њено већ и без тога подашно старо срце.

Маничка склони у страну свезак и протрља очи у којима се опажаше клонуло од умора. Хтеде одахнути, па, нека баш буде, и један чај попити. „Мала егоискиња“ већ је подобро осетила љубопитство; али уверење да јој свеске нико неће узети и да је даље читање у њеној власти, допустише јој да не хита. Уз то јој је и Хивра била са свим нова са таквим изразом, те јој се прохте да чује шта ће говорити, и да види како ће се понашати.

— Па добро, донеси, Хивра! — рече јој.

Хивра се брзо увуче у избу, позабави се у њој тренут два ли, и идући на прете уђе у собу, као да се бојала да ће, лупајући ногама, разгонити утиске за њу светог писана Клаудије Антоновне. Метну пред Маничку послужавник на којем је била чаша са чајем, кутијица са шећером, земничка и мало масла.

— Доносим вам, госпођице, све спрењено, да се не би ви дуго мајали?... Ово ми је масло Килина донела!...

— Која Килина?

— Килина Вороњенкова... Та она... што сте је отерали... што је са ћерком... Донела масла па каже: Нека је, вели, умекша, јер је, 'прости ме Боже, оштра и...

И ако се Маничка старала да остане озбиљна, није се могла уздржати од смеха.

— Дакле хоће моју оштрину маслом да умекша? — упита смешећи се.

— А да како? Зар је њојзи, вели, тако тешко да мојој кћери каже реч две? А девојка би је послушала, јест, јест, можда би послушала... Девојка је — па, дабоме, глупа! Кад јој проста жена говори, не слуша је као ни матер своју; а кад је ко у шеширу, па уз то и учитељица, — онда је сасвим друкчије.

— А у чему је ствар! Ја нисам ништа разумела.

— Девојка јој се познала с неким неупутним младићем... А јавила се једна друга добра прилика... Па је треба уразумети, глупачу једну!... Младић је тај неће узети, јер је одвратник и бесавесник... Није само једну девојку упропастио... За то треба рећи девојци: уразумеј се, глупачо и... ништа више! Треба је обавестити, дакле.

— И послушаће?

— Охо! Без икакве сумње. Клаудију Антоновну, покојницу, сви су слушали. Дешавало се да само погледа човека у лице својим аиџеским очима и каже ма какву добру реч, па одмах задрхти душа у тога човека и он се покаје. Колико је она њих на тај начин извела на прави пут! Верујте, госпођице: Стеван Залеско био је такав древни пијаница и насртљивац, а чим га је она једанпут-двапут саветовала — ни онај човек ни Боже дај, покајао се и сад пића ни да окуси!...

Чудна ствар! Манички је сад изгледало необјашњено, зашто је онда била онако оштра према Килини Вороњен-

ковој. Ствар је тако проста, обична и ничега у њој нема што би је могло увредити. А како се била наљутила и развикала! Сад се према свему томе понаша куд и камо блаже, и кад би јој овог часа дошла Килина са својом „кравом швапском“, као што је назвала своју кћер, Маничка би, сумње нема, испунила молбу њену. „Да ли то донета није масло омекшало душу моју?“ — помисли осмехујући се.

— Хтела бих да вас о нечем упитам, госпођице, — промуца Хивра својим пређашњим гласом.

— О чему? упита Маничка.

— О писању Клаудије Антоновне: мора бити да је веома занимљиво?

— Веома! Веома! То је била занимљива личност!...

— Ах, донста! Каква је то личност била, Господе, каква личност! А мора бити да је и паметно написано, а?

— Да, није глупо.

— Таман! Она је била тако паметна! Била је то мудрац-девојка, прави мудрац!... Али муке моје — не умем читати писано!... А Клаудија Антоновна научила ме да читам штампано. Већ је у постељи лежала, мученица, па јој било досадно, те ме је тако учила... За писано није успела, јер умре голубице моја!... А ја ништа друго не бих ни радила, него бих само читала што је она написала!... Да вам налијем, госпођице, још једну чашу...

Донесе још једну чашу чаја и додаде: Е де, склонићу се, да вам не сметам, госпођице! Читајте само, читајте! — и уђе у своју избу.

Маничка привуче к себи свезак и настави читање:

„После тога саопштења уђем у своју собу, легнем на постељу окренута лицем таваници и, стиснувши*зубе и намрштивши чело, гледала сам у таваницу. Срце ми је час снажно ударало час обамирало. Злоба је кипела у мени. Клава весела, увек насмејана, од свију вољена и све волећи — постала је злоба, и то не у шали, већ онако као што ћете прочитати. Постала сам зла... За што? За то што је Лида постала срећнија пре мене. Како? Па то значи, да ја нисам прва. Ја, којој су сви гледали на миг очију, ја — лепотица, општа љубимица, ја — прва у свему и свугде, само не у овом и овде?“

„Мала егоискиња“ показала се као врло велика и врло зла егоискиња. Сад мислим о томе и видим да је тако. Била сам добра девојка само за то што није било никаквог разлога да будем зла. Све, ама баш све подстицало је мој егоизам; све што је било око мене као да је удружило снаге своје да ми живот учини што пријатнијим. За што да не волим цео свет и да му се не осмехујем, кад свугде и у свему налазим само задовољства? Али, ето, прво што ме у живац убодје, изведе ме из мирноће, разбесни ме, прво што је учињено за другога а не за мене — разазли ме и разгони моју љубав! Ја никога не волим. Да, од онога часа када сам то од стармајке дознала, и када сам легла на постељу и гледала у таваницу, — ја нисам више никог волела, јер су сви, то сам

добро видела, гледали да усреће Лиду а о мени нису ни мислили.

„Уђе Лида. На образима јој руменило, што је ретко бивало; била је живахна и смешила се, што такође није често бивало. Седе крај мене на постељу и поче гласом нежним и срећним:

„— Клаво, волиш ли ме? унута гледајући ме у очи.

„— Какво је то питање, Лидо? — одговорих ја. И тада тек видех како се умен претварати! То сам јој одговорила тако природним гласом, да Лида ни по чему није могла посумњати у моје осећаје према њој.

„— Хоћеш ли се радовати, ако ја будем срећна? настави она.

„— Разуме се!

„— Папа ми каже, да ће ме кнез запросити, ако не данас, оно сутра поуздано. . . Ах, како ћу бити срећна, Клаво!

„И снажно ми стисне руке.

„— А откуд папа зна? унутах сасвим просто.

„— Наговестио је. . . Ја не знам како, али. . . он зна. Клаво, ја га тако волим! . . . Не можеш ни замислити колико га волим!

„На то не нађох ништа да јој одговорим. Сећам се само, да сам баш у тренутку осетила да ми кнез није што и сви други, и да га, може бити, чак и волим.

(НАСТАВЉА СЕ)

Листићи

(ПЕСМЕ У ПРОЗИ, ПРИЧИЦЕ, ИМПРЕСИЈЕ)

СЛИКЕ С МОРА

4. Стручак боснока

На Молосу — оној страни Солуна где је пристаниште — скоро све су зграде саме каване. Природно је да је са тога и конкуренција велика. Петком, суботом и недељом све су каване пуне посетилаца од којих, нарочито суботом и недељом, једва ако сваки трећи, четврти не пије воду. Пред многима, онет, можете видети тањир са парчетом рахатлокума: то је најјевтинија роба што је можете добити у кавани, јер стаје само један металик, или наших пет пара динарских. Осталих дана сваки је заузет својим послом, те мучно да коме кавана падне на ум. Тих дана по каванама се виђају само чиновници и официри; но како са својом платом имају грдних кубура, то су и они ретки гости обичних дана.

Како је становништво Солунско конгломерат од свих могућних, чак и немогућних народности (јер можете у Солуну често наићи на човека коме је апсолутно немогућно одредити народност), то су и кавеније, без икаква обзира на веру и нацију, веома измешани међу собом.

Кавана „Les Petits Champs“ спада, без мало, међу каване првога реда. Како је освојило топлије време, а одзив посетилаца знатно ослабио, газда се одлучи да оде у Цариград, те да отуда доведе какву орфеумску дружину. И он отпунује, оставивши радију двојници момака. Један од ових, пореклом Грк, имао је једну саксију боснока од којег је откидао по стручак и давао га гостима у своје реону, наравно не из милоште, но из жеље за бакшишем. И тако је, захваљујући чувеној грчкој досетливости, добро пролазио, док је други момак, Јеврејин по пореклу, завирио тој његовој срећи. Из те завири породи се жеља чије се оживотворење обично назива крађом, но која је код свега Солунскога становништва, осим Турака, обична

ствар. И тако он отпочне кршом кидати босиљак и давати га својим гостима. Грк опази то и опомене га да то више не чини, ако му је живот мио. Но Јеврејин то узме олако, и првом згодном приликом продужи стари занат. . .

Једног дана, око подне, опази Грк Јеврејина где последњем своје госту даје гранчицу боснока. У њему све узавре. Без речи, полети Јеврејину, сјури му велики месарски нож у бедро, па затим побегне. Онај се грчевито ухвати за рањено место и потрчи вичући за лекара. Крв је шибала широким млазом, и он се, не учинив ни десет корака, кроз онесвешћен на земљу и, замало, издахне.

Сутрадан је у полузваничном листу „Le Journal de Salonique“ донесен опис овога догађаја са оваквим завршетком: „Убица још није пронађен“.

По турским властима, он никад неће бити пронађен, ма да може безбрижно и даље живети у Солуну.

Солун, 1901.

Велимир Ј. Рајић

Ружа

Како је дивна ноћ! Густе сребрне блесак разлио се по плавоме небу. Небо, раширивши свој звездани плашт, са нежним пољупцем нагињало се мириславој земљи, а земља дршћући, плашљиво дише у његову загрљају. О, како је дивна та тишина у природи! Како се нечујно умирала тамна гора! Како је непомично огледало језера! У овоме тренутку све је ућутало, све се умирало. Зашто? За то, што се у немој тишини разлеже чаробна песма славуја. Сви знају да он не пева ради њих, но ради дивне руже, која се у свој својој лепоти развила у староме парку, али свако срце осећа, да му певач открива

своју тајну, па са неком тихом узбуђеношћу ослушкује дивну песму. Па зашто су тако жалосни ти звуци? За што после страсне мелодије љубави, невољно се осећа тајанствена туга и страх? То бива за то, што је срцу певачеву откривена тајна живота: он зна, да се срећа овога света задобија само страдањем, и да истинито љуби само онај који је искусио и бол љубави.

А шта сада, у то време, ради дивна ружа којој славуј пева своју песму? Млада, китљаста и миришљава, она се тихо љуљашка на својој стабли и просипајући своје руменило по сјајној месечини, љубопитно слуша њој управљене звуке. Њој је пријатно да слуша похвалу својој лепоти, а још јој је милије, што слуша то од таквога певача, кога са усхићењем слуша сва природа. Али њу збуњују жалосни гласи чаробне мелодије и она осећа бојажљиво неспокојство: царица цвећа тражи само лаку и безбрижну радост, она не воли тугу. Дивна ружа, створена само за срећу, не зна, да би она нашла потпуну, праву срећу, са којом се не може ништа изједначити, само ту, у љубави тога срца, којем су приступачни и највеће блаженство и највећа мука. За њу би узбуђење такве страсти било неспољно. Зато она и ћути, лако љуљајући се на својој стабли и неће да одговори на страсни позив овога певача.

Хладни ветрић попухнуо је по земљи, и на истоку се појавила рујна зора. Славуј умуче у тужном очекивању. И све се пробудило а из жбуна излете шарени лентир.

То је био обични, глупи, али по својој спољашњости, веома леп лентир. Летнув мало по ваздуху, он стаде на стабљини траве и погледаше својим малим, округлим очима околни свет. Време му се веома допадало и он је задовољно лепршао својим шареним крилима, која је ноћна блага росица очистила била од дневног праха, премислајући о томе: како ће пријатније провести дан. Изглед младе, бајне руже разбио му је бригу. Он се реши одмах, и приступи да јој покори срце. Био је врло вешт искуством у поковању срдаца цветних. Њега нису буниле никакве сумње, јер се он бринуо свагда само о себи и никада није размишљао о ономе, што му није било пред очима. У изражавању љубави он се не би колебао тужним слутњама, јер је тако лако прелетати с једног цветка на други. На славују није он обраћао ни најмању пажњу; тужни певач зато и јесте тако силно ласкао бајној лепотици, да би јој се могао приближити без њена допуштења. И за то је лентир прнуо и полетео ружи и почео око ње облетати као што чине сви лентири. И ружа је са задовољством гледала на његове складне манире и безбрижну веселост, а његово смело поуздање и одважност њу су тако занеле, да је стидно заруменев се, и нехотично приклонила њему своју прекрасну главицу. Тада је лентир, славећи победу, полетео њој и упио се пољупцем у њене мирисаве пурпурне листиће.

А славуј са тужним ускликом стида и ужаса, размахну крилима и ишчезе у непознате даљине.... **В.**

Петроград

Међународну Изложбу Историјског и Сувременог Одећа у Тавричком Двору у Петрограду*) почастиовали су својом посетом, 8. марта по подне, Њихова Величанства Цар и Царица руска, са својом свитом.

Посланици земаља, које су у изложби узеле учешћа, дочекали су Њихова Величанства сваки у свом одељку, дајући потребна објашњења.

На уласку у српски одељак, Њихова Величанства је дочекао и поздравно српски посланик у Петрограду Г. Стојан Новаковић са својом супругом, са секретаром посланства г. Др. М. Ј. Спалајковићем и војним изаслаником г. пуковником М. Мариновићем.

И Цар и Царица су прошли лаганим ходом поред свију ормана и витрина, разгледајући с највећом пажњом изложено одело, везове и тканине. Цар Никола се нарочито зауставио пред манекеном ужичког кириције, пред

орманом у ком је невеста из Шумадије, напоменувши да је одело веома налик на женско одело у Малој Русији, пред статуом српског гуслара (рад познатог нашег вајара г. Ђорђа Јовановића), пред орманом у ком су Старосрбијанци и пред орманом у ком су изложене лутке, по један метар високе и у разноликој народној ношњи, напоменувши да је тај умањени размер, којим су те лутке израђене, врло згодан, јер заузима мање места. Царица је више пажње обрађала везовима и женском раду у витринама, а нарочито ју је заинтересовао женски шлем и панцир са Косова (јединствени примерак који је својина Краљевског Етнографског Музеја у Београду), на који је Њеном Величанству скренуо пажњу г. Остроградски, главни комисионар Изложбе.

При свршетку походе Царица је благовољела примити комад српског свиленог платна, који јој је (и по српском и по руском обичају) понудила Госпођа Новаковићка, посланиковица.

По том су Цар и Царица отишли у друге одељке, и како су у повратку опет прошли кроз српски одељак, опростили су се најљубазније са Госпођом и Господином Новаковићем и осталим члановима српског посланства.

М.

Победа (вајао Ф. Консани). — Галерија Пити (Фиренца) поноси се приличним бројем нарочито вајарских радова. Међу њима је и „Победа“ која и по избору пред-

*) У другом овогодшњем броју донели смо нарочити извештај о овој изложби. У њеном је изложено мишљење нашег дописника о њој, а писмо у овом броју јавља нам о високој посети у српском одељку Њ. Њ. В. В. руског Цара и Царице.

мета и по начину израде опомиње на велике античке вајаре. —

Стеван Немања предаје круну сину свом Стевану Првовечаном. — Овај познати српски историјски догађај узео је за сликарски предмет академик проф. Ст. Тодоровић и довршио га пре кратког времена. Лица су на

слици, без мало, природне величине, а слика је израђена на западном зиду у новој Паланачкој цркви. —

На послу и *Е. А. Лебрент* (сликала Е. А. Лебрент). — Елизабета Лујза Лебрент, рођена Виже, велика француска сликарка, рођена је 3. априла 1755. у Паризу, а била је ученица сликара Доајена, Греза и Вернеа. Нарочито се одликовала својим пастелима, а као прослављена сликарка постала је 1783. г. члан Француске Академије. За време француске револуције (до 1801. год.) пропутовала је Италију и већи део континента; за тим је три године пробавила у Енглеској, а по том је живела у Холандији и Швајцарској. Од 1809. г. стално је живела у Паризу, где је и умрла 17. марта 1842. год. Израдила је око 600 слика, од којих је највећи део у приватним рукама; 6 је у Лувру, а по неколике у Версаљу, Мадриду, Флоренци. Штампала је и своје занимљиве „Успомене“ (3 свеска, Париз, 1835.—37. г.) — Слика „На послу“ сад је у Галерији Уфици (Фиренци), а њезин лик (Е. А. Лебрент) у Галерији Светог Луке (Рим). —

Краљ-Миланово одмориште код Манастира Дивостина. — Крагујевачко ловачко удружење подигло је прошле године у близини манастира Дивостина споменик † Краљу Милану. Као што се на нашој слици види то је чесма са рељефом на којем је извајан лик † Краља Милана. —

Развалине манастира Давидовице на Лиму код Бродарева (сликао Т. Пејатовић). Остара српска задуж-

бина коју народ везује за име Немањића. Није нам познато да је игде до сада објављена у слици. — На жалост, „Нова Искра“ тек је била добила у Тодору Пејатовићу, директору српске гимназије у Плевљима, вредног и одличног сарадника, а стиже нам тужна вест да је овај честити, скромни и образовани Србин умро пре неколико дана у својој 26. години. Бог му дао рајско насеље!

Српски академски официри из српско-турског рата 1876.—78. године. — Верујемо да ће наше читаоце занимати ова слика на којој је највећи број свију школованих српских официра (школованих, без обзира на доцније студије, у нашој Војној Академији). — Међу њима је велики број сада већ покојника и, без мало, скоро сви највиши официри у данашњој српској војсци. —

Моја кћи (сликао Антон Рафаел Менге). — Менге је рођен 12. марта 1728. год. у Аусигу (Чешка) где му је отац дао прва знања из сликарства. — 1741. г. био је у Риму, одакле се 1744. вратио у Дрезду где га краљ Август III узме за дворског сликара. 1751. г. израдио је велику и цењену слику Христово Вазнесење у Католичкој Цркви у Дрезди. — 1754. г. постане директор нове Римске Сликарске Академије на Капитолу. По позиву Карла III, шпанског краља, отиде у Шпанију где пробави неко време и изради неколике порцелине. — Умро је у Риму 29. јуна 1779. Сва су му дела у композицији проста и племенита, цртање му је тачно, техника знаменита. — Слика „Моја кћи“ сад је у Галерији Барберини (Рим). —

Х Р О Н И К А

Шећер и мишићна енергија

Весели децји свет воли шећер и слаткише. Је ли то случајно? Не, то је оправдано, засновано на природној потреби децјег организма, који ужива у кретању и игри. Шећер није само зачин који утиче на живце куса, већ је он важно средство за исхрану, које може нарочито да послужи за то, да оспособи тело за испољавање снаге и за одржавање телесне топлоте.¹⁾ Људи који се одају разним спортовима дознали су искуством, да им шећер одржава и обнавља мишићну енергију. Колб је први констатовао у Немачкој, да јако тренирани спортемени осећају неодољиву наклоност да једу шећер и друга градива што образују шећер. Ловци, који се веру по Алпским врлетима, понесу уза се, по правилу, сланине и шећера. Путници који се пендрају по Алпима причају, да парче чоколаде изврсно утиче као средство за освежење. Робови и радници у жарким земљама једу, при напрегнутим радовима, мало меса а много више пиринча и шећерне трске. Колб је приметно на својем путовању да су при носачи његови, при пењању на афричку планину Кенију, скоро искључиво живели од дивљег меда. Сва ова онажања

сведоче о великој вредности шећера за развијање мишићног рада. Ту чињеницу доказао је и француски физиолог Шово својим огледима на псима. Утицај шећера на мишићну енергију први је експериментално измерио Мосо, професор Ценовског универзитета. Помоћу направе ергографа, Мосо је мерно рад мишића претигбала на средњем прсту, т. ј. до које висине и за колико времена може прет средњак да подиже тегове. Рад мишића и његово трајање обележавао је цртама узастопног подизања и спуштања неког познатог тела, н.пр. 5, 6 и 7 кг. Тако су добиване криве линије заморености мишићне. Многобројни огледи Моса и његових сарадника имали су да утврде ово: 1) најмање количине шећера које, унесене у желудац, утичу на мишићни рад; 2) која је количина воде најподеснија за растварање и преносење шећера 3) најбоље погодбе за сваривање шећера; 4) утицај шећера на мишићни умор за време напаштине.

Мосови огледи показали су да мали или средњи оброци шећера (од 5—60 грама), апсорбовани од једанпут, развијају у замореном мишићу највећу енергију. Кад се узме у једанпут више од 60 гр. шећера, тада опада производна енергија сразмерно количини шећера која се уноси у желудац. Најбоље утиче шећер, кад је количина воде 6—10 пута већа од запремине шећера. Кад је шећерни раствор сувише густ, или сувише разблажен, тада мање помаже.

Мосови погледи потврдили су лене радове Шовоа и Книфмана о знатном трошењу шећера у крви приликом мишићног рада. Они су подстакли и немачке лекаре да

¹⁾ Dr. Statzer, Zucker und Alkohol, Berlin 1902, p. 19.

прве огледе у немачкој војсци о утицају шећера. Дајући војницима по 40—60 грама шећера уза осталу храну, немачки војни лекари добили су извршен резултат, нарочито за време већих, напорних маршева.

Сличне огледе, као и Мосо, градио је енглески лекар и анатом Harley, па је нашао да мишићна енергија порасте за 8—16%, кад се обилатој храни дода шећер. Кад се у желудац унесе 200 грама шећера за време дана од 8 радних часова, онда се увећа енергија за 22—36%. По њему се може сиречити опадање мишићне енергије, која се обично јавља између 5—6 часова у вече, узимањем подесне количине шећера на два часа раније.

Према свему, шећер је изврсна храна. Он игра важну улогу у нашој исхрани. Њега прима тело као хранљиву материју непосредно, а не мора га претходно — као н. пр. сваку другу врсту хране — у органима за варење нарочито прерађивати и удешавати.²⁾ По Л. Грандоу (Grandean), његова је хранљива вредност два пута већа од хлеба, а претежнија је и од самога меса. Значајно је да најактивнији народи највише троше шећера; тако н. пр. у Енглеској потроши се шећера, у средњу руку, по 42 кг. на једног становника, а у Америци на 30 кг.

Да би се људство могло довољно користити овим важним средством за исхрану, желети је да шећер што више ојевтини, напретком агрикултурним и индустријским.

П. М. И.

Franz v. Reber — *Die byzantinische Frage [in der Architekturgeschichte — München] 1903.*

(СРЖИТАК)

Римска архитектура беше у своје време прва уметност у свету. У истом положају беше и познија византиска архитектура. Чисто римско порекло ове последње најочигледније показује Максенцијева базилика у Риму и Диоклецијанова палата у Сплету, са том разликом, што прва још чистије представља римски стил него друга. Уметност римска из доба опадања показује се везина, верна традицијама, у Риму, док је много слободнија и самосталнија у провинцијама. Диоклецијанова палата је, поуздано, прва етапа на путу ка византиском стилу.

Ну ниједан споменик из првих деценија после владе Константина Великог није се сачувао у таком облику, на коме би могли нешто сазнати, као што је то случај са Диоклецијановом палатом из доба пре Константина, Солун би само врло недовољно могао послужити за IV век. Богатији материјал пружа нам Солун у V веку. У ово доба не опажају се више на архитектури источнога царства знаци из декаденције римске архитектуре, него се, на против, појављују нови елементи у структури и орнаментаци. Све основне форме византиских капители налазимо на грађевинама Солуна већ у овом веку, дакле пре Јустинијана.

И нова престоница у Италији, Равена, показује нове конструктивне и декоративне елементе. Никако се пак Равени не сме, у овом погледу, признати самостално место у византиској уметности. Нова престоница последњих за-

падних римских царева гранитирала је у свему према Истоку, према Византији, која постаде средиште римскога државног колоса. Ови се односи између Равене и Истока нису пореметили ни за кратке бесплодне владавине Одоакрове, ни за владе Теодорика Великог, ни за три деценије после смрти Теодорикове. Нови елементи су овде у архитектури V века слепе аркаде, које почивају на лизенама, а положајем својим одговарају архиволтама унутрашњег реда стубова (на цркви св. Јована Евангелиста и св. Агате) и лучни перваз (Bogenfries), састављен из малих лукова, што се наслањају на мајусне консоле (Kragstein), рашчлањен лизенама. Појава овога лучног перваза на грађевинама Равене из V века веома је важна, јер у њему већ налазимо једног претечу романскога стила. Овај лучни перваз обележити пак као чисто Равенски проналазак, било би превагљено. Он се, истина, овде први пут сретла, али није искључена могућност, да би се он нашао и у споменицима Цариграда, да су нам се из тога времена очували. Мора се пак усвојити, да су од Константина Великог колевка и огњиште свеколиког развоја духовног били на Босфору, а не, по Ривоири, у Солуну; по другима, у Милету, Тразу или, у опште, у Малој Азији, домовини архитекте цркве св. Софије. А уз то лучни перваз није био особено византиски елемент. Црква Сан Витале у Равени већ га не показује.

Што вреди за базилике, то исто вреди и за грађевине са централном диспозицијом (Centralanlagen). Римске терме и нимфеје (nymphaeum), ротунде гробница и храмова садрже већ све главне форме хришћанских грађевина са кубетима, кружног и полигоналног плана. Разлика је у томе, што Римљани заостадоше у проширењу простора, док се у хришћанским гробним црквама и баптистеријама (св. Констанца и Латерански баптистеријум) појавише и споредне просторије уз централну просторију са кубетом, пошто се кубе постави на снажне и масивне пиле (Pfeiler, pila). Већ Константин беше у азиском делу свога царства подигао грађевине са кружним и полигоналним планом (на св. Гробу, на Маслиновој Гори, у Антиохији). Ну о овима не знамо ништа поузданог. Црква св. Апостола, коју Константин сагради и намени за гробницу себи и својим следбеницима, послужи као образац кћери Теодосијевој, Гали Пластицији (црква Санто Нацаро е Челзо у Равени). Иста зависност може се констатовати и на цркви св. Апостола у Милану. Равенске грађевине из прве половине VI века показују стални утицај Византије. Кемпери (Kämpfer, imposte, incumba) на капителима дворске цркве Теодорика Великог, Санто Аполинаре Нуово, сасвим противрече римском обичају и показују велике сличности са грађевинама Солунским. Неосновано је у њиховој орнаментаци гледати германски утицај, као што се и маузолеум Теодориков, са чувеним монолитским кубетом својим, има сматрати као једна од етапа на путу ка византиском стилу, у доба између Диоклецијана и Јустинијана.

Није могућно одредити овај моменат, у коме беху потпуно савладаве стадије привремености и неодлучности овога прелазног превизантиског стила који се колебао између римских и византиских облика! Драгоцених података за једно овако сазнање лишио нас је велики пожар у Цариграду 532. год. Па ипак се не сме усвојити, да тек са обновљењем града од стране Јустинијана настаје дан рођења византиског стила. Јер вероватно, још пре ступања Јустинијанова на престо (527. год.) беше се већ на Истоку, у главном, угасила римска традиција. Хоризонтално покривање базилика систематски замењује кон-

²⁾ Dr. M. Јовановић—Ватут, Книга о здрављу, стр. 104.

струкција сводова са истицањем кубета као центра; трапезиом капителу са кемфером дато је, у опште, преимућство, а грациозни, ну трошни и за рестаурацију неподесни, лисни орнаменти акантоса или су бивали само сликани или су извођени у облику упроштених рељефа.

Прве пак грађевине зрелог византиског стила не беху ни црква Св. Сергија и Ваха (527.) ни цистерна Бин Бир Дирек (528.) у Цариграду. Најмање би се пак у прве покушаје могла уврстити црква Св. Софије у Цариграду, најчистије дело византизма, тако савршено, да се морају претпоставити претходни радови сличне врсте и дуже вежбање. Мајстори из Милета и Трала мучно би били позвани да раде на главном делу Јустинијанову, а њихова имена би тешко била сачувана у потомству (што је у архитектури тако ретко), да се они нису били прославили већ претходним радовима.

Сан Витале (у Равени, почет 526. год.) и Св. Сергије и Вах (у Цариграду) имају исти мотив: продужење страна основица октогона у апсиде, које су двоспратне и полукружне. Сан Витале има ове апсиде на свима странама октогона осим оне стране где је презбитеријум, а Св. Сергије и Вах има апсиде само на наизменичним странама (= четири апсиде). Отуда је спољашњи двоспратни обухватај (Umgang) у првом случају осмоугаоник, а у другом правоугаоник. Кубе Св. Сергија и Ваха почива на систему уобличених ребара (Gurtensystem), који се стичу у темењу (Hängekuppelprinzip), а код Сан Витале на кружном базису. Ова се кружна основа из осмоугаоника образовала тиме, што су се на угловима осмоугаоника дометнула полукубета, облика ниша, и на тај се начин створила шеснаестострана основа са врло тупим угловима, те јој је лако било дати кружни облик (круг уписан у осмоуглу).

С. Лоренцо Мађоре (у Милану, пре половине VI века) има четири ексидре на ширим странама осмоугла своје основе. Спољашњи обухватај је квадрат. Кубе је осмоугаоно и почива на осмоуглу (Klostergewölbe).

Конструктивне и стилистичке елементе ових споменутих грађевина обухвата и проширује највеличанственије византиско дело: Св. Софија у Цариграду. У њој је на импозантан и епохалан начин, ну још не исцрпно, решен важан проблем комбинације централне диспозиције и базилике. На главној осовини налазе се две моћне апсиде, проширене, као у Св. Сергију и Ваху, трима двоспратним ексидрама, од којих средња служи с једне стране главном улазу, а с друге стране презбитеријуму. Споља затвара све један правоугаоник, врло близак квадрату, из кога на једној страни искаче напред нартекс, а на другој апсида олтара. Кубе почива на четири моћне пиле (Pfeiler, pila) односно на луцима који их спајају. Прелаз од квадратне конструкције, а узвишен је дометањем пендентива.

Један корак даље чини црква Св. Ирине у Цариграду. У њој је напуштено централизовање помоћу једног кубета, па се стављају два кубета, што почивају на квадратној основи и тим се средњи простор (Mittelschiff) рашчлањава у два центра. Један од најпознијих непосредних импорта византиске архитектуре у Италији, С. Марко у Венецији, показује мотиве.

Равена распрострањена византиску уметност и на суседство и на доњу Италију. Овај утицај Равене није престао ни за време Ломбарда, који преко Алпа овамо пређоше са још нижом културом него пре њих Одоакар и Теодорик. Тек Аутари (586—591.) и Агилуф (591—615.) доведоше мало по мало Ломбарде на ступањ виших културних

народа, а краљ Ротар (636—652) издаде и законе. У овима се спомињу *Magistri Comacini*, као једно удружење зидара којима су дате нарочите привилегије. Улога ових, које погрешно држе за архитекте, и сувише је прецењивана. Према знатном броју уметнички и технички, сразмерно, великих дела превизантискога и византискога стила у Равени и околини (од почетка V па до половине VI века) изненађује нас мршав избор ломбардских дела VII и VIII века, а још више њихна ниска уметничка вредност. Новог се пак налази врло мало. Слене аркаде и лучне перлазе већ смо констатовали и на византиским примерцима Солуна и Равене. Остаје као једино нова безупусна форма т. з. ломбардског капитела.

За византиско пак питање од врло је велике важности, да Карло Велики, при оснивању свога Новог Рима у Ахену, не узме за образац ни Милано, ни ломбардске палате у Монци, Олони и Павији, већ Равену. Ако на двору Карла Великог Равена, седиште последњих западно-римских царева, Теодорика и егзараха, важаше као царски Рим, а сам Рим изгледаше више као пански град, онда је и византиски стил морао, у опште, вредети као царски, поред кога се сасвим губљаху ништавна дела Ломбарда.

Тек после Ломбарда и Карла Великог почиње да се подиже делатност Ломбардије. Већ у IX веку тинска формација спољашњости указује на романски стил. Просте слене аркаде сасвим су напуштене, а лучни перлаз, рашчлањаван лизенама, доспева до савршенства, како се већ срета у сталном типу романског стила.

Овај развој на путу ка романском стилу, на чијем се прагу несумњиво налазимо у Ломбардији пред крај IX века, подражава се и у X веку. То су нови елементи у капителима, све чешћи симптоми простог (Tonengewölbe) и укрштеног свода (Kreuzgewölbe). Најважнија је пак новина X века систематско увођење звонара. Равенске кампаниле нису тако рано подигнуте, као што се то мисли. Оне никако не могу бити истовремене са оним грађевинама којима припадају. Најстарија звонара у Равени (S. Apollinare nuovo) по свој је прилици из треће четвртине IX века. Из истог је доба, вероватно, и звонара С. Аполинара у Класи. Мало су доцније звонаре са квадратним планом, згодне за поделу у многобројне спратове, од којих је најранија, кампанила Св. Јована Евангелиста у Равени, постала у X веку. Најстарија је пак звонара, *Campanile dei Monaci* цркве С. Амброђо у Милану (789—824), постала на ломбардском земљишту, ну она је без интереса, јер је, и у колико је сачувана, лишена украса.

На тај начин ми смо на прагу 1000. год., после које је ломбардско-романски стил у Горњој Италији већ готов и једини који доминира. У томе се доба у Немачкој тек сретају почеци једне скоро тинске формације, која управо доказује, да се развој извршио на другом земљишту, а његови се резултати већ у извесној мери готови пресадјали преко Алпа. Ми можемо шта више да слутимо путеве којима се кретао експорт ломбардско-романског стила, јер изгледа да је највећа делатност у јужним алпским долинама и саобраћајним путевима кланаца. А извесно није случајно, што се на Кому, које највећма долажаше у додир са Немцима, налази она грађевина која најближе стоји немачким романским базиликама.

Ну као скоро сви архитектонски ломбардски типови, тако и скоро сви пластични украси из ломбардске почетне периоде издају своје византиско-равенско порекло. Само

извесни мотиви испреплетаних шара могу се констатовати као германски: вегетабилним и анималним формама нису Германи ништа додали до извесну наивност и фантастичност предмета.

Ништа нема новог и непознатог у овом спису, који је плодни и на пољу историје уметности добро познати научник читао у баварској Академији Наука и публиковао га у издањима њеним. Необично је само, што се још неутврђени и спорни факти узимају као доказани и на основу њих се изводе закључци који морају и даље остати само као примамљиве конјектуре. Да оставимо на страну питање о поставку хришћанске базилике. Данас, истина, врло много говори у прилог Реберова мишљења, да се хришћанска базилика развила из basilica privata (или basilica forensis, као што многи други мисле), да јој је, дакле, порекло чисто римско, ну није искључена могућност, да ископавања на земљишту хеленистичких градова не покажу другачије резултате, у толико пре што готово ниједна приватна базилика римска није очувана у своме првобитном облику. При решењу пак овога питања мора се непрестано имати на уму, да, између свих грана уметности, архитектура несумњиво има највише сродности са инстинктима, идејама, обичајима, прогресом, потребама оних народа, у чијој се средини јавља. Треба, дакле, познати тенденције и дух ових народа, ако се хоће да има одређенија појма о правцу архитектуре њихове. С тога не би требало ђутке прелазити преко мишљење заслужног научника на пољу хришћанске археологије Крауса, да подземне цркве у катакомбама хришћанским у целокупној диспозицији својој садрже већ ону поделу простора и оне припреме, које су после, одговарајући потребама култа, довеле до базилике.

Ребер јако истиче „ломбардски“ стил у архитектури и у њему налази порекло романског стила, и за то је прво требало доказати да он, доиста, постоји. Да ли се они симптоми простог и укрштеног свода, које Ребер наводи а под којима подразумева наизменично мењање пила (Pfeiler) и колумна (Säulen) (Stützenwechsel), имају сматрати као елементи једног новог стила или они означавају крај једног уметничког манира који умире? Ширингер налази, да архитектура X века стоји према архитектури, која наступа, много даље, него архитектура из епохе Карла Великог. „Колумне (Säulen) су, очевидно у архитектури X и XI века онај елемент који изумири, а пиле (Pfeiler) онај који настаје да живи“. Да ли је исто тако несумњиво тврђење Реберово, да је најважнија новина X века систематско увођење звонара? Новина, свакако, није; с тога се не сме ни истицати као саставни елемент каквог новог стила. Шта остаје онда као обележје оригиналног ломбардског стила? Фантастична орнаментика, која се, иначе, показује и у пределима најближим Горњој Италији (Тиролу, Баварској, Швајцарској). Нико, одиста, не може спорити утицај ломбардских грађевина са њиховим људским и лављим фигурама на баварске и аленске области, али тиме се не доказује ни егзистенција оригиналног ломбардског стила, нити импорт онога што сачињава романски стил. Ако архитектуру из епохе Карла Великог ставимо упореда са романском архитектуром, онда налазимо много ближих односа међу њима, па ипак не смемо тврдити, да је она прва архитектура примитивна ера ове друге. Она се може више сматрати као прелаз романском архитектурском маниру. Овај се прелаз показује у трима битним новинама: увођење базилике облика крста; увођење олтарна на обе стране и увођење двогубих трансепата (Querschiff). Ну ова архитектура из епохе

Карла Великог није подстакла скоро никаквих реформи у самој структури грађевина, с тога се не може ни доводити у везу са романском архитектуром. У толико мање т. з. ломбардска архитектура.

Питање о пореклу романског стила остаје, дакле, и после овога дела Реберова отворено. Његово ће се решење, можда, моћи наћи на другом путу. „Уметности су подложне утицајима двојаке природе: једни су утицаји непосредни, истичу из једног факта, из емиграције уметника, из проповеди једне школе, из ове или оне одређене околности; други су посредни, лагани, неосетни, произлазе из спољашњих околности, из разноврсних тежња, идеја, из тисућа узрока који неосетно трансформишу друштво. Са трансформацијама уметности је као и са револуцијама. У извесним епохама манифестује се бујица идеја која повлачи свет, а не може да јој се јасно одреди врело. Тада се уздижу личности, које у себе резимују покрет, а које историја, из сталне потребе да факте човечанства веже за особена имена, крунише славом или им намеће одговорност за догађаје. Ну, у ствари, ове индивидуе или народи, који се истичу, далеко од тога да буду принципи покрета, само су персонификација једне опште тежње, продукат једног другог порођаја, који обележава зреле плодове у будућности.“ (De Vogüé, Les églises de la Terre Sainte, 1860.)

Минхен,

Вл. Р. Паткович

Драгана, комедија у четири чина, од А. Бријеа.*

Завеса се диже испред једне продавнице шешира. Продавница шешира у позоришту? Тако је, а зашто и да не? Зар смо гледали у комадима само властелу у тогама или маркизе у прим одећама? Сељаци су примљени у позорнице: зашто би онда модискиње из њега биле искључене? Ја ћу се вратити на ову опаску. Дакле, завеса се диже испред продавнице шешира. Мали главати чивилуци стрче, окићени шеширима са перјем или с цвећем. На тезгама гомила кутија; на узвишеном месту, иза тезге је писаћи сто, на који је газда метнуо књигу у коју записује поруџбине. Пространи излог гледа на уску улицу, без сумње Каирску или улицу Сен-Дени.

Газди је име Пјер Лојре, јер у дућану је газда, а не газдарица. Пјер Лојре је дакле „модискиња“. Он је директор и власник продавнице шешира на велико. Он израђује, за унутрашњост и иностранство, све ове женске шешире који, показујући у излогу своју „изванредну јединицу“, маме пролазнике. Он је већ скупио доста округлу сумицу, коју сваки дан увећава. Сирота Госпођа Лојре! Јесте, сирота Госпођа Лојре: јер, у сваком помодном дућану има и модискиња, радница помодних предмета. Пјер Лојре је био први кога су оне виделе. Шта више: он је установио, у својој кући, неку врсту „домаћинског права“. Госпођа Лојре је приметила развратне навике свога супруга. Она се испрва љутила. Затим, видевши да јој муж, колико ради доброг гласа куће толико и ради личног мира, а из себичности, не продужаваше никад привремене везе које је склапао с радницама, сирота се жена предала судбини. Супружници Лојре имају једног сина.

* Овај комад представљан је први пут у Нар. Позоришту 12. априла о. г.

Андре Ложре је био послан у гимназију, где се под надзором учио. По свршеном испиту зрелости прешао је у универзитет, где је свршио права. Он је кандидат, његов отац хтео је да му син постане посланик: чудне идеје падају на памет људима у помодним трговинама. Ложре снује за свог сина добру женидбу. Али Андре, човек меланхоличан и сентименталан, има једину жељу: да испроси кћер суседову, госпођицу Клемансу Радети, коју воли. Ложре одрекне свој пристанак; он има друге планове за свога сина: он претпоставља да га ожени госпођицом Шерон која има сто хиљада динара мираза. Овај брак није ни мало по укусу Андреову; али његов отац не наваљује да га на њ приволи. И Пјер Ложре враћа се својим помодним стварима... и својим модискињама. Управо, нова ангажована радница, Маргарита, одмах је скренула пажњу старог развратника. Али кад је Ложре покушао да поступа са Маргаритом као што је чинио са њеним другарицама, млада девојка, која, и поред свега тога што је окружена таким примерима, остаје и захтева да остане поштена и опире се; и како Ложре наваљује, она позива у помоћ Госпођу Ложре. Ова јој је била у стању рећи, после једне болне исповести о својем положају: „Моја кћери, брините се сами.“ Ложре, међутим, остаје збуњен: врлина код модискиња? то је непојмљиво. Он је готово одлучио да отпусти младу девојку која му се опирала, као што је имао обичај да отпусти, после кратког времена, и оне које су му се подавале. Инак, он задржи Маргариту. Велика несмишљеност, као што ћемо одмах видети у другом чину.

Једне лепе недеље, када беху добиле отпуст све раднице, остала је сама Маргарита у дућану да доврши један посао који не трни одлагања. Тога истог дана Ложреови беху одлучили да поведу сина к родитељима младе, богате девојке, коју су они имали у виду за њега, к Шеронима. Андре им отворено изјави да неће са њима ићи. Он је видео ту младу девојку: она му је „глупа, ружна и раскалашна.“ Ни по коју цену он је неће за жену. Отуда врло жива распра између Андреа и његових родитеља; отац пребацујући Андреу да му није захвалан после свих жртава које му је чинио, свега новца који је потрошио за њега, а Андре жалећи се да је нашао код својих родитеља само хладноће и суровости. Зар није, уосталом, Андре написао у својој бележници ову изреку Стендалову коју је читао и запамтио: „Родитељи и учитељи први су нам непријатељи у животу?“ Сви укори очински, све молбе материнске су бескорисне. Ложреови одлазе без свога детета. А Андре, невесео, нађе се сам с Маргаритом, врло тужном, јер је млада девојка појмила, ако се и даље продуже наваљивања од стране њена господара, да ће јој ваљати или се подати или напустити кућу. Напустити кућу! У невреме!... То је несумњива беда. И они стоје једно према другом, крај прозора, са идентичним осећајима, и са младошћу слично помраченом, и наскоро падају једно другом у загрљај, док се сунце лагано клонило западу.

У трећем чину, после неколико месеца, Маргарита је обременила. Шта да ради Андре? Он је поштен човек: ожениће се Маргаритом. И реши се да све каже родитељима. Ви већ замислите какав је ефекат учинила на њих изјава Андреова. Они стављају на среду свој ауторитет и не узимају за озбиљно предлог њихова сина: тога сина за кога су они потрошили толико новца, кога су довели до доктората, и он да се ожени једном незнатном радницом! Маргарита је позвата пред суд, овде представљен

писаћим столом продавца шешира. Ложре уверава младу девојку да Андре не може бити њен муж. Маргарита пристаје и признаје да јој Андре није ни обећао свадбу и да је није преварио; она је имала двадесет година, она је знала шта чини. Она пристаје да више не види Андреа: а за накнаду, Ложреови јој дају хиљаду динара, чиме ће се помоћи до порођаја. Уједно је условљено да сама Маргарита изјави Андреу закључену погодбу. Када су се двоје заљубљених поново састали, падају једно другом поново у загрљај. И ми смо сада уверени, пошто смо раније у то посумњали, да се неће напустити: њихова љубав, њихова лепа љубав јача је од свих ружних резоновања Ложреових.

За овим напуштамо дефинитивно продавницу шешира где нас је писац држао за време три чина, и одлазимо на обале Марне: ту су се повукли Андре и Маргарита у једну ведру кућицу, окружену зеленилом. Овде ће бити слатко волети се. На несрећу, мали приходи двоје заљубљених брзо се исцрипше. Матурант, лисансијенат права, Андре, тражи рада и не налази га: сва су места заузета, све каријере закрчене. Са оним што зна, са оним што су га научили, он не може да добије ни коре хлеба за своју „драгану“, за дете које ће добити, за себе самог. То је невоља. Родитељи његови, који су знали очајан положај свога сина, држали су да је то згодан час за преговарања; отац мисли да ће му се син поклонити пред невољом и он долази да му говори, са оном уобичајеном бруталношћу, суровошћу, варварством. Андре поново изјављује да се неће пре помирити, док се не ожени својом „драганом“, мајком свога детета. Госпођа Ложре, која је присуствовала овом сусрету, покушава плашљиво да преговара. Ложре остаје неумољив: Андре не попушта. И кад су родитељи отишли да се више не врате, двоје заљубљених, напуштени, оголели, доведени до очајања, реше се да заједно умру: заједно, у загрљају, они полазе ка реци која тече, на неколико корака од њих, у подножју стрме обале, и која ће свршити њихову беду, њихов бол.

* * *

Ово је грађанска драма, добро склопљена, драма из свакодневног живота — која се свршава у емоцији и сузама. У целом делу нема ничега што би узбуњило и најстидљивију критику.

Нама је допуштено, по моме мишљењу, да се интересујемо за судбину „драгане“ несрећнога Андреа и самога Андреа. Ми их већ мало познајемо; ми смо читали њихове историје често, у различитостима новина. Зар није увек дирљива љубав заљубљених који се воле до смрти?

Исто тако, ја почињем да мислити лица најбоље погођена, у комаду Г. Бријеа, јесу родитељи: мати резигнирана, а отац, тај стари бесрамник, који је од бунтовника што је био у младости, постао ћифта најококорелији и најтесногрудји. Неки налазе да је мати сувише резигнирана а отац сувише варварин. Ови неће да верују да је човечанство тако рђаво. Нека би имали право! Али из жалост, и сувише је истина да има родитеља као што су Ложреови Г. Бријеа.

Тип Ложреа несумњиво је карактер из друштва, погођен боље од свих карактера које је до сад писац *Драгане* стављао на сцену.

И, кад он говори, израз му је јасан, одлучан, прецизан, док се често остала лица изражавају језиком благим и неодређеним. Стил је човек, зар не?

А. Андре

С франц. превео М.

* Одбор „Савеза словенских новинара“ састао се пре неколико дана у Оломуцу, те је већао о конгресу словенских новинара, који се има састати у Пилзну. Закључено је ово: У петак, 16. (29.) маја, састаће се учесници конгреса у Прагу, сутра дан ће кренути у Пилзан, а уз пут ће се задржавати само у Карловом Тину. У вече тога дана приказиваће се у градском позоришту „Продана Невеста“. У недељу, 18. (31.) маја, почеће у 10 с. конгрес. У вече биће концерат „Хлахола“. У понедељак биће излет на Лохотин, наставак конгреса и главна скупштина „Савеза“. За тим ће се посетити Скодина оружница и градска пивара. У уторак одлазак из Домажлице и излети у околину и на Шумаву. Заступници словенске штампе расправљаће на конгресу о својим организацијама, и о другим новинарским питањима и потребама. Нарочито ће се повести расправа о закону о штампи, и телеграфском и телефонском извештавању, о речнику словенских имена места и т. д. До године биће конгрес у Будим Пешти.

* Српска академска омладина у Загребу издала је о свом трошку приповетку Стевана Сремца *Вукадин*. Цена је књизи 2 круне а продаје се у корист Српског академског потпорног друштва.

* У Бечу је изашла расправа К. Герсина *Macedonien und das türkische Problem*. Наша политичка штампа похвално је оценила овај најновији прилог књижевности о Македонском питању.

* Из LXVI Гласа Српске Краљевске Академије засебно је штампана политичко-историјска студија Ст. Новаковића „Ичков мир, покушај непосредног измирења Србије и Турске 1806.—1807.“ —

* 17. број „Бранкова Кола“ (24. априла ов. г.) приказан је спомену педесетогодишњице чешкога књижевника и публицисте а искреног српског пријатеља Јосифа Холчека. У том је броју и лик слављеников. —

* У америчком граду Мексинпорту отворена је прва српска школа која већ броји 30 ученика. Школу је основао српски свештеник Илија Комадина, чијим је заузимањем раније отворена српска школа и у С. С. Питебургу. — Заједно са школом у Мексинпорту, основано је и српско певачко друштво „Вила“. —

* У овогодишњем 9. броју Загребачког „Виџа“ изашао је превод чланка проф. Др. А. Гумиловича „По-

литичка историја Срба и Хрвата“. Чланак је преведен из Лајпцишког „Politisch-Antropologische Revue“ (св. I 1903.). —

* 13. о. и. држао је у сали Велике Школе проф. Др. Василије Ђерић предавање „О српском имену у Старој Србији и Македонији“. Предавање биће засебно штампано, те унапред обраћамо пажњу својим читаоцима да га добаве и прочитају. Научарска савесност Др. Ђерића добро је позната, а стога је и читаочево задовољство појачано, јер му ово предавање, научарски тачно, утврђује српско родољубно осећање. —

* Књижара Браће М. Поповића у Н. Саду штампала је нову композицију Исидора Бајића „Српска Рансодија“. Рансодија има 4 дела: 1. Откуда теби, бела було... 2. Смиљ Смиљана... 3. Коло, и 4. Сарајевка. —

* Одбор Дучићеве Задужбине расписао је стечај за спис из области географије српских земаља и српске етнографије у опште. Награда је 900 динара у сребру. Спис треба да изнесе најмање 6 штамп. табака. Рок је стечају до краја децембра о. г. —

Лазарица или Бој на Косову. Народна епонеја у 20 песама. Из народних песама и њихових одломака саставио Ср. Ј. Стојковић. (52. издање Чупићеве Задужбине). — Београд, Штампарија Д. Димитријевића, 1903. — В. 8°, стр. 256.

Милош П. Ђирковић: *Из мојих успомена* (1. Ускре, 2. Митар, 3. Са Јалије, 4. Учитељ свирања, 5. Троје, 6. Импровизатор, 7. У шуми и-скога манастира). — У Мостару, 1903. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића. 16°, стр. 139. —

О поништају уговора због неизвршења (објашњење § 553 Грађ. Зак.), студија из Приватног Права Живојина М. Перића, ред. проф. права на Великој Школи. (Оштампано из „Гласа права, судства и администрације“). Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1903. В. 8°, стр. 49. Цена 1 динар.

В. Н. Корабљов: *Скнице из руске књижевности*. Издао Мил. Павловић. Београд, штампарија „Доситије Обрадовић“, 1903. — В. 8°, стр. 110.

Наши поморци. I. Мали. Написао Б. Ђ. Поморац. (100 издање Коларчевог Фонда). — У Београду, електрична штампарија П. Турчића, 1903. В. 8°, стр. 150.

САДРЖАЈ:

У Министарству (сршетак). Из Тасина Дневника. Писме Таса Миланковића. —

Ала ти је... Песма Владе Ђоровића. Аристотело и Паније као природњаци, од Д-ра Раа. Лазаревића. (сршетак).

Збогом, песма Милутина Јовановића. Фати-Суатан, приповетка, написала Јелена Јов. Димитријевића (наставак).

У марту, песма Владе Станићковића. Генералова кћи, роман, написао Н. Н. Потапенко (наставка).

Листићи (Песме у прози, причине, импресије): 1. Слике с мора: а) 1) Стручан боснока, од Вел. Ј. Рајаћа; б) Ружа од В.

Наша писма: из Петрограда.

Уз наше слике.

Хроника (Наука, Књижевност, Уметност, Разно).

Библиографија.

СЛИКЕ: Победа (сликао Ф. Консани). — Стеван Немања предаје круну своје сину Стевану Православном. — Е. А. Лебрент (сликао Е. А. Лебрент). — Краљ-Миланово одморште код Манастира Дивостина. — На послу (сликао Е. А. Лебрент). — Развалине манастира Давидовице на Дину код Бродарева (сликао Т. Пејатовић). — Српски академски ошцири из српско-турског рата 1876—78. — Моја кћи (сликао Антон Рабаел Менгс). —

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дина; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дина. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавићу, власнику „Н. Искре“, Капетан Миштина 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић, Капетан Миштина ул. 8.

Краљ.-Срп. Државна Штампарија